

Az autokrácia államelméleti kérdései

Jelige: Melkor

Lezárási dátuma: 2014. december 2.

Tartalomjegyzék

I. fejezet: Bevezetés.....	3
II. fejezet: Az autokrácia elhatárolása	4
III. fejezet: Az autokrácia ismérvei	7
IV. fejezet: Az autokrácia rövid története	8
1. Ókor.....	8
2. Középkor	11
3. Újkor.....	14
4. Modernkor	16
V. fejezet: Az autokrácia kialakulása	17
1. Autokrata személye	17
2. Autokráciához szükséges körülmények	20
VI. fejezet: Az autokrácia felépítése	22
1. Államszerkezet	23
2. Hatalomgyakorlás.....	25
3. Érdekcsoportok.....	27
VII. fejezet: Az autokrácia megítélése	28
1. Döntéshozatal gyorsasága	28
2. Végrehajtás hatékonysága	30
3. Feladatvégzési alkalmasság.....	31
4. Külpolitika.....	32
5. Életképesség	33
VIII. fejezet: Az autokrácia jelene és jövője	35
1. Észak-Korea	35
2. Irak	36
3. Líbia	37
4. Zimbabwe.....	38
IX. fejezet: Összegzés	41
Felhasznált irodalom:	42

I. fejezet: Bevezetés

A hatalom gyakorlásának kérdése végigkíséri az emberiség történelmét. A legprimitívebb szerveződésektől a legmodernebb államokig örök probléma az, hogy ki gyakorolja a hatalmat. Erre a kérdésre számos válasz született az évezredek folyamán. E dolgozat csupán egy kormányformát választ ki a sok közül és ezt kísérli meg elválasztani a többitől, bemutatni, vizsgálni, elemezni és megérteni. Ezzel kapcsolatban az a központi hipotézise a dolgozatnak, hogy az autokrácia fennmaradása, kormányformák közül egyedi módon, alapvetően az autokrata személyes kvalitásaitól és az általa felépített hatalmi struktúrától függ. Erre az alapgondolatra építve dolgozza ki a mű az autokráciához kapcsolódó témákat, államelméleti szempontból.

Elsőként az autokrácia történelmi megjelenési formáit érdemes vizsgálni. E kormányforma gyakorlatilag az emberi történelem minden korában, idejében létezett.

Az autokrata, aki vagy csellel vagy, erővel vagy bármilyen más eszközzel megszerzi az állami hatalomgyakorlás egészét, rendelkeznie kell bizonyos tulajdonságokkal. Ugyanakkor a körülményeket sem szabad elfelejtenünk. Az autokráciák létrejöttéhez és fennmaradásához speciális események és folyamatok szükségesek. Ez különösképp így van azoknál az államoknál ahol korábban a hatalom gyakorlása jobban fel volt osztva az állampolgárok között.

Továbbgondolva, az autokrácia kapcsán nem elég a születésével foglalkoznunk. Vizsgálunk kell életét is. Ennek során fel kell derítenünk az autokráciákra jellemző államszervezeteket, a hatalom gyakorlásának különböző módszereit. Továbbá az autokrata államokban kialakuló érdekcsoportokat sem hagyhatjuk figyelmen kívül.

Az egyszerű deskriptív vizsgálódás mellett, tudományos ítéletet is szükséges mondani. Az autokrácia előnyeit és hátrányait az államszervezet és az állam működése szempontjából meg kell határozni. Továbbá azt is elemezni kell, hogy életképes-e hosszú távon egy tisztán autokrata állam. Az életképesség meglétének vagy hiányának okait is fel kell deríteni.

A következő vizsgálandó téma az autokrácia jelene és jövője. A korábbi történelmi áttekintés mellett szükséges a mostani autokratikusnak tekinthető államokat is lajstromba venni. Ám ismét nem korlátozhatjuk magunkat pusztán a meglévő ismeretek újrafeldolgozására. A jelen állapota és a múlt tapasztalatai alapján lehetőség van arra, hogy egy képet rajzoljunk az autokrácia jövőjéről.

A fentebb említett problémákra, kérdésekre keres választ e dolgozat. Kilenc fejezetben tárgyalja az autokráciát, minden fejezet egy-egy kérdés- és problémakörnek ad választ, útmutatást.

A dolgozat célja nem pusztán az egyszerű leírása az autokráciának. E kormányforma történetének, születésének és működésének megértése lehetővé teszi azt, hogy a kutatás során szerzett tapasztalatokat a gyakorlatban is felhasználjuk. Az államelmélet feladata nem pusztán az elmélet síkján való fejtegetés, hanem a teóriák révén szerzett tudás felhasználása a valódi társadalomban, államban. Az autokrácia, mint kormányforma megértésével közelebb kerülünk az ideális államszervezethez, az ideális hatalomgyakorláshoz, mivel megértjük azokat a mechanizmusokat, amik létrehoznak és működtetnek egy ilyen típusú rendszert.

II. fejezet: Az autokrácia elhatárolása

Mi is az autokrácia? A fogalom megértéséhez először a kifejezést alkotó szavak jelentését kell megvizsgálnunk. Az autokrácia maga görög kifejezés, eredeti formája az *autokrateia*. Az első elem az *auto* jelentése egyén, én. Második elem a *krateia* pedig uralmat, hatalmat jelent. Ha a két szót összeolvassuk, akkor a jelentést úgy adhatjuk meg, hogy az egyén uralma vagy egyeduralom. Ezt úgy kell értelmezni, hogy az egyén egyetlen személyt jelöl, aki egymagában birtokolja a hatalmat, illetve uralkodik.

Kulcsfontosságú elem az egyén. Más kormányformáktól eltérően az autokrata (az autokrácia egyeduralkodója) az állam hatalmának egyedüli birtokosa és gyakorlója. Mindenki más fölött áll és minden kisebb államhatalmi megnyilvánulás csak tőle származhat alapvetően.

Szükség elhatárolni az autokráciát más hasonló, de nem azonos fogalmaktól. Az első ilyen fogalom a zsarnokság, vagyis *türanneia*. Habár a zsarnok személye közel áll az autokratához, a kettőt mégsem lehet egységesen kezelni. Zsarnokság akkor jön létre, amikor az államhatalmat erőszakos úton, a szokások és törvények figyelembevétele nélkül szerzik meg.¹ Továbbá, habár a zsarnok tipikusan egy személy, valójában több zsarnok is uralkodhat egyszerre, mint például Athén hírhedt harminc zsarnoka. Ennek alapján elmondhatjuk azt, hogy egy teljesen egyeduralmat gyakorló zsarnok autokratának tekinthető, de a zsarnokság nem felcserélhető fogalom az autokráciával.

A második fogalom, amit el kell határolni az autokráciától az a despotizmus. A két fogalom különválasztása meglehetősen nehézkes mivel mindkettő esetében abszolút hatalmat birtokol

¹ Livius, cikkek az ókori történelemről, a zsarnok: <http://www.livius.org/concept/tyrant/>, letöltés dátuma: 2014.09.08

a vezető. Ha megvizsgáljuk a kifejezés eredetét, akkor azt találjuk, hogy a despota egyfajta bizánci rang is volt, amit a történelem folyamán többféleképpen értelmeztek, használtak. A jelenlegi értelmét XIV. Lajos, francia király, kritikusaihoz vezethetjük vissza, akik a *despotisme* szóval jelölték Lajos korlátlan és szabad hatalomgyakorlását, megkülönböztetve azt a későbbi uralkodók felvilágosult abszolutizmusától.² Ezzel párhuzamosan, egyfajta pejoratív értelmet is nyert és az igazságtalan, zsarnoki uralom szinonimájává vált. Mi is akkor a tényleges különbség az autokrácia és despotizmus között? A despotizmus esetén nem feltétlenül beszélhetünk csak egy személyről, mivel szűk csoportok is gyakorolhatnak despotikus uralmat. Továbbá a despotizmus mai jelentésében erősen összefügg a hatalom gyakorlásának módjával, míg az autokrácia a hatalom birtokosával függ össze. Ezen túl, a despotizmus érzelmi töltéssel rendelkező többletjelentést hordoz. Emiatt a kifejezésbe korrupt, önkényes, törvénytelen uralom is beletartozik, az autokrácia esetén pedig ilyenről nem beszélhetünk.

A következő kifejezés, amittől érdemes elhatárolni az autokráciát az oligarchia. Sok rezsim esetében nehéz megállapítani, hogy egy oligarchiáról vagy pedig autokráciáról beszélhetünk. Ez annak köszönhető, hogy mindkettőben létezhetnek privilegizált érdekcsoportok. A legfőbb különbség az, hogy habár az autokrata államban szükséges valamiféle támogatói kör az autokrata számára, de a hatalmat nem osztja meg velük. Ezzel szemben az oligarchia esetében a hatalom gyakorlása megoszlik egy bizonyos csoport tagjai között.³ Így az első pillantásra autokratikus vezető valójában csak ennek a csoportnak a legbefolyásosabb, legerősebb tagja, de a hatalmat nem birtokolja egy személyben, kénytelen erejét és erőforrásait megosztani társaival. Ugyanakkor az oligarchiákból sokszor igazi autokráciák fejlődhetnek ki. Ez akkor történhet meg, ha egy oligarcha olyan aránytalanul nagy hatalomra, befolyásra és gazdagságra tesz szert, hogy képessé válik leválasztani magát a hatalmat gyakorló csoporttól, és egy személyben kézbe veszi a hatalom birtoklását. Ilyen szituációkban a többi oligarcha vagy elmenekül vagy, az autokratává váló tag távolítja el a hatalomból. A gyengébb oligarchák sokszor meg tudják őrizni a státuszuk valamiféle maradványát, de a döntéshozatal és a hatalom gyakorlása teljes mértékben átkerül az autokrata kezébe.

Negyedikként vizsgáljuk meg a különbséget az autokrácia és a monarchia között. Első olvasatra hasonlóknak tűnnek, mivel mindkét esetben az összetett szó első szava hasonló jelentést hordoz. Ugyanakkor megfigyelhető egy leheletnyi különbség a kettő között. A *mon*

²Belga történelem, a felvilágosult „despotizmus”: <http://www.histoire-des-belges.be/au-fil-du-temps/temps-modernes/le-despotisme-eclair>, letöltés dátuma: 2014.09.08

³ Online szótár, az oligarchia: <http://dictionary.reference.com/browse/oligarchy>, letöltés dátuma: 2014.09.08

egyszerűen egyet jelent, míg az *auto* jelenthet egyént, egyet és akár önmagát is. Tehát a monarchia esetében egy olyan államformáról beszélhetünk ahol egyetlen személy áll a hatalom élén.⁴ Az autokrácia viszont egy olyan kormányforma ahol egyetlen személy önmagában birtokolja és gyakorolja az állam hatalmát. Ennek köszönhetően a monarcha, habár állama csúcsán helyezkedik el, nem feltétlenül gyakorolja az állam összes hatalmát. Erre modernkori példák közül számosat felhozhatunk, ahol a monarchák csupán formális és diplomáciai funkciókat töltenek be. További különbség az, hogy a monarchiák tipikusan örökletesek, az autokráciák pedig nem feltétlenül. Ezen túl a monarchiáknak általában van valamiféle legitim alapja, főképp hagyományokra támaszkodva, de ezt nem mondhatjuk el az autokráciáról, ami ilyen szempontból sokkal tágabb. Ugyanakkor a kettő átfedheti egymást. Az abszolút monarchiák a tökéletes példái egy monarchikus autokráciának.

Következő fogalom, amittől el kell határolni az autokráciát, az a junta. A junta, általában katonai junta egy sajátos Dél-Amerikai képződmény, aminek lényege, hogy az állam hatalmát egy bizottság (junta) gyakorolja. Ez a bizottság általában katonai jellegű, magas rangú tisztek töltik be a bizottság tagjainak szerepét.⁵ Habár külsőségeiben hasonló a tipikus autokrata hatalomgyakorláshoz, különösen, ha a junta egy tagja vezetői szerepben tetszeleg, a bizottsági jelleg következtében nem beszélhetünk valódi autokráciáról.

Továbbá érdemes megfigyelni a különbséget a diktatúra és autokrácia között. A két fogalom rendkívüli módon egymásba van fonódva, mégis fel lehet fedezni bizonyos különbségeket a kettő között. A diktatúra lényege, hogy egy személy (diktátor) és/vagy egy szervezet (tipikusan egy politikai párt) gyakorolja az állam hatalmát, annak teljes egészében. Az autokrácia esetében is hasonlóan beszélhetünk, de ott egyetlen személy monopolizálja a hatalmat. Ennek következtében megállapíthatjuk azt, a diktatúra legszigorúbb értelmét használva, hogy minden autokrácia többé-kevésbé diktatúra, de nem minden diktatúra autokrácia.

A totalitárius államot is el kell határolnunk az autokrata államtól. A korábbi fogalmakhoz hasonlóan itt is létezik egyfajta átfedés a kettő között, de nem lehet azonosítani őket egymással. A totalitárius államban az állam az élet minden területére beavatkozik, azokban folyamatosan jelen van. Ehhez kapcsolódik általában az a tény, hogy az államapparátus egy párt vagy személy kezében összpontosul, akik, vagy aki felülről kontrollálja az állam

⁴ Merriam-Webster online szótár, a monarchia: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/monarchy>, letöltés dátuma: 2014.09.09

⁵ Merriam-Webster online szótár, a junta: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/junta>, letöltés dátuma: 2014.09.09

mechanizmusait. Tehát, sok totalitárius rezsim egyben autokrata is, illetve több autokrata állam totalitárius jellegű, de a kettő nem egy.

Az utolsó fogalom, amittől el kell választanunk az autokráciát az a Führerprinzip. A Führerprinzip vagy más nevén vezérelv egy a náci Németországra jellemző államszervezési elv volt. Ennek értelmében az államapparátus minden vezetői státuszú tagja a maga hatáskörében abszolút és megkérdőjelezhetetlen hatalmat birtokol és gyakorol, csak a hierarchiában felette álló személynek felel.⁶ Az állampiramis tetejére rávetítve ez azt jelentette, hogy a német állam Führere abszolút és teljes hatalommal rendelkezett az állam felett. Ez utóbbi ismérv szinte teljes egészében azonosítható az autokráciával. A különbség abban áll, hogy az autokrácia esetén csak a legfelsőbb vezető rendelkezik ilyen hatalommal, míg a vezérelv ezt levetítette az állam minden elemére, mikro-autokrációkat létrehozva. Ez már erősen túlmutat a klasszikus autokrácia fogalmán. Továbbá a Führerprinzip egy erősen kultúrához kötött jelenség, amit más államok esetén nem figyelhetünk meg.

III. fejezet: Az autokrácia ismérvei

Elsődleges ismérv, hogy az autokrácia kormányforma, tehát a hatalom gyakorlásának módja áll a középpontban, az államfő személye csupán másodlagos ebben az esetben.

Második szempontunk az, hogy az autokrata államban a hatalom gyakorlója egyetlenegy személy. Ez a személy több, különböző hivatalos státuszt is betölthet. Lehet király, diktátor vagy elnök, a kulcs az, hogy a hatalom teljesen az ő kezében van.

Harmadik szempontunk az, hogy e személy, az autokrata hatalma monopol-jellegű. Másképpen mondva az állam összes lényegesebb kérdésében kizárólag ő hozza meg a döntéseket, erre másnak ráhatása nincs.

Ezt továbbfejtve, negyedik szempontként említhetjük azt, hogy az autokrata a fékek és ellensúlyok rendszere felett áll, a hatalmi ágak hármass felosztása esetében nem érvényesül. Egy személyben bírálja, törvényhozója és végrehajtója államának.

Végezetül megemlíthetjük, hogy a diktatúrához hasonlóan egy autokrácia lehet burkolt vagy nyílt. Burkolt autokráciáról akkor beszélhetünk, amikor az autokrata látszólag csupán az államapparátus egy fontos vagy kevésbé fontos eleme. A valóságban viszont teljes kontrollt gyakorol az állam gépezete fölött.

⁶BBC, történelem, világháborúk: www.bbc.co.uk/history/worldwars/wwtwo/hitler_commander_01.shtml,
letöltés dátuma: 2014.09.09

Nyílt autokráciának azt nevezhetjük, amikor az autokrata olyan magas státuszt élvez az adott társadalomban, vagy megfelelő mennyiségű erőforrásokkal és katonákkal rendelkezik ahhoz, hogy nyíltan felvállalhatja abszolút hatalmát. Az ilyen természetű rendszerek általában csak a karizmatikusabb vezetők esetében jöhetnek létre.

Összességében tehát az autokrácia egy olyan kormányforma, ahol mindhárom hatalmi ág egyetlen személy kezében összpontosul, aki a hatalmat monopolizáltan birtokolja és gyakorolja, hatalma abszolút, az államban betöltött de jure szerepe pedig az adott államtól függ, illetve attól, hogy nyílt vagy burkolt módon gyakorolja hatalmát.

IV. fejezet: Az autokrácia rövid története

Az autokrácia fogalmának elhatárolása után szükséges történelmi példákat találni erre a kormányformára. Az autokrácia megléte lényegénél fogva az uralkodó természetén és jellemén alapul, tehát csak néhány intézményesített autokráciáról beszélhetünk. Ezért a fejezetben több egyént is vizsgálni kell, nem csupán államokat. Az ókor, középkor az újkor és a modernkor autokráciái és álautokráciái közül fog e fejezet válogatni, a teljesség igénye nélkül, mivel az autokrácia az emberiség egyik leggyakoribb szerveződési formája. Cél, hogy az autokratikusnak tűnő államokat, illetve személyeket elválasszuk a valódi autokráciáktól.

1. Ókor

Első vizsgálandó állam az ókori Egyiptom. A fáraó személyét istennek tekintő kultúra első pillantásra az autokrácia tipikus példájának tűnik. Egyiptom kategorizálásához viszont szükséges a fáraó szerepét és tényleges hatalmát behatárolni. A fáraó, mint egy isten földi teste, és mint isten a saját jogán az egyiptomi társadalmi piramis tetején foglalt helyet.⁷ A szimbolikus pozíció mellett tekintsük meg, hogy a fáraó milyen feladatokat látott el az állam tényleges tevékenységében, kitérve a vallásra, katonai és adminisztratív ügyekre.

Státuszából következően a fáraó az egyiptomi vallás főpapja volt, a legfontosabb vallási szertartásokat személyesen vezette, távolabbi templomok esetén pedig szobrait és képmásait alkalmazta a papság. Azzal, hogy a fáraó magát az istenek és a halandók közé helyezte, mint közvetítő, lehetővé tette, hogy a vallás fölött szinte totális uralmat gyakoroljon elméletben. Ezt az abszolút hatalmát viszont sok esetben delegálta, nem gyakorolta személyesen. Ez a

⁷ Alan B. LOYD: A Companion to Ancient Egypt: Volume One, John Wiley & Sons, 2010 207. p.

delegáció viszont gyakran nem a fáraó akaratától függött, így a vallási hatalmat kénytelen volt másokkal megosztania.⁸ Ezen szempont alapján tehát a fáraó nem volt autokrata.

Ugyanakkor az állam és vallás rendkívül erőteljes összefonódása ellenére a fáraó autokratikussága érvényesülhetett a tisztán állami szférában. Itt elsősorban katonai kérdésekre kell kitérnünk. A fáraó az egyiptomi hadsereg főparancsnokaként járt el, habár nem mindig vezette közvetlenül az ország katonai erejét. Ennek köszönhetően a tábornokok gyakorlatilag autonóm erőkként funkcionáltak, habár hivatalosan a fáraó tették felelőssé a győzelmekért.⁹ A kontroll hiánya egyértelműen jelzi, hogy a fáraó katonai kérdésekben sem rendelkezett ténylegesen abszolút hatalommal.

Utolsó szempontunk a fáraóval kapcsolatban az állam egyéb szféráiban való részvételt érinti. Szimbolikusan a fáraó ezen ügyek legfőbb döntéshozója volt, rendeletekkel szabályozta az igazgatást és ítélkezett is. Ennek ellenére a valóságban a fáraó ritkán hozott döntéseket, tanácsadóival sokszor megvitatta őket és gyakran előfordult, hogy a döntéshozatalt teljesen rájuk bízta. Ítélezés esetében is hasonló eseteket láthatunk. A fáraói autoritás égisze alatt hoztak döntést a bírák, de döntésük nem a fáraó akaratán nyugodott.¹⁰ Tehát a harmadik szempontunk esetében is megdőlt az autokratikusság vélelme.

Összességében tehát a fáraó látszólagos autokratasága nem jelent meg a valóságban. Néhány aktívabb fáraótól eltekintve, elmondhatjuk, hogy Egyiptom uralkodói főképp szimbolikus és szakrális szerepeket töltöttek be, a tényleges hatalomgyakorlásba csak kivételes esetekben folytak bele.

Következőleg egy személyt, Peisizisztratoszt kell vizsgálnunk. Peisizisztratosz az ókori Hellász legsikeresebb zsarnokai közé tartozott, így érdemes vizsgálnunk, hogy uralma hordozza-e az autokrata állam jegyeit. Hatalomra jutását cselszövésével oldotta meg és háromszor is megszerezte Athén fölött a hatalmat.¹¹

Hérodotosz leírása alapján Peisizisztratosz a szokásoknak megfelelően kormányozta Athént. Nem változtatta meg a hivatalokat sem a törvényeket. Ugyanakkor uralmát egy testőrséggel tartotta fenn, ami csak neki tartozott hűséggel.¹² Ez egy tipikus autokratikus vonás a kormányzásban, így ez erősíti az autokrataság vélelmét. Viszont a hatalma elég instabil volt ahhoz, hogy a későbbiek folyamán elűzzék ellenségei.¹³ Ebben az esetben tehát felmerülhet az

⁸ Uo. 213-214. pp.

⁹ Uo. 215. p.

¹⁰ Uo. 216. p.

¹¹ HERODOTUS: The Histories, A. D. Godley, Cambridge, Harvard University Press, 1920 1.64

¹² Uo. 1.59

¹³ Uo. 1.60

a kérdés, hogy amíg uralma fennállt, illetve azokban a periódusokban, amikor visszaszerezte hatalmát, autokratikusnak tekinthető-e Peisziisztratosz?

Véleményem szerint Peisziisztratosz uralma teljes mértékben autokratikusnak tekinthető. Annak ellenére, hogy Athén szokásainak megfelelően kormányzott a hatalom teljesen a saját kezébe koncentrálódott. Ennek értelmében valódi autokratának tekinthető uralma.

Térjünk ki rövid időre egy Európán kívüli államalakulatra, ami magán hordozta az autokrácia jegyeit. Ez az állam a Csin vagy Qin dinasztia által uralt királyság majd császárság. Különösképp az első császár Qin Shi Huangdi uralma vizsgálendő.

A Qin autokrácia eredetét alapvetően két forrásra vezethetjük vissza. Első lépés az autokrácia felé Shang Yang (Kr. e. 390-338), Qin tanácsadó, tevékenységében keresendő. Shang Yang volt az, aki a Hadakozó Államok korában az eredetileg periférián elhelyezkedő Qin államot elindította a nagyság felé vezető útján. Ezt elsősorban széleskörű reformjaival érte el, amiben a Qin állam tényleges vezetője, Xiao herceg, teljes mértékben támogatta. Shang Yang volt egyben a legalista filozófia egyik legfontosabb alakja és reformjaiban ez az eszme erőteljesen érvényesült. Az eredetileg feudális jellegű Qin államot Shang Yang gyökeresen átalakította. Eltűntette a hagyományos kínai családmodelleket, a termőföldeket pedig parcellákra osztotta. Ezeket a parcellákat képesség és teljesítmény alapján osztotta ki a földművelőknek. Agrár és társadalmi reformjait katonai reformok is követték, amik jelentősen megnövelték a Qin állam rendelkezésére álló hadsereg méretét. Az átalakítások következtében a Qin állam egy rendkívül hatékony, hadviselésre berendezkedett intézménnyé vált. A katonai terjeszkedés már Shang Yang idején elindult.¹⁴

Shang Yang ugyanakkor végül saját elvei áldozatává vált és kivégezték Kr. e. 338-ban. Halála a Qin állam ideiglenes meggyengülését eredményezte, aminek keretében az udvaroncok saját kiskirályságokat alakítottak ki az állam területén. Végül Fan Sui, egy híres rétor, megjelenése vetett véget az anarchisztikus állapotoknak. Fan Sui keményen bírálta az akkori Qin főminisztert, Wei Ran-t és sikeresen meggyőzte a Qin uralkodót, hogy őt nevezze ki főminiszterré. Fan Sui vezette be az eddig ismeretlen totális háború filozófiáját. A cél már nem egyszerűen önvédelem és esetleges terjeszkedés volt, hanem a Qin állam szomszédinak teljes megsemmisítése és elfoglalása. Ennek érdekében a katonai igények a társadalom minden szintjén megjelentek, aminek jó példája a Qin állam teljes férfi népességének regisztrációja és kiképzése. Az új, professzionális hadsereg feletti uralmat Fan Sui az uralkodó kezébe helyezte, mivel úgy vélte, hogy szükséges egy egységes hatalmi

¹⁴ Mark Edward LEWIS: Early Chinese Empires – Qin and Han, Belknap Press, 2010 31-35. pp.

koncentráció a hadsereg sikeres vezetéséhez. Ez a hadsereg fontos szerepet játszott az uralkodói hatalom megerősödésében és a későbbi autokrácia kibontakozásában.¹⁵

Shang Yang és Fan Sui reformjai lefektették az alapot Kína egyesítéséhez. Kr. e. 221-re ez meg is történt. Qin utolsó királya és első császára felvette a Qin Shi Huangdi nevet és megkezdte az újonnan született birodalma megszervezését legalista elvek alapján. A császár autokratikus vezetését már maga a felvett név is jelzi. Di eredetileg a Shang kultúra legfőbb istene volt és Kína mitikus bölcseit is ezen a néven szólították. A huang pedig fényes vagy dicsőséges jelentést hordoz. Ezzel a névvel a császár közölte, hogy magát egy természetfölötti erőket birtokló, istenszerű lénynek tekinti. Ez a személyi kultusz egy korai formája volt, amit a császár rendszeres körmenetekkel is megerősített.¹⁶

Miután uralmának kozmikus alapjait sikeresen lefektette Qin Shi Huangdi további reformokat vezetett be és erőteljesen centralizálta a Qin birodalmat. Ideálja egy központosított állam volt, aminek élén az abszolút hatalmat élvező császár állott. Ezt a hatalmat alapvetően a fentebb említett személyi kultusz, a szigorú törvények és a császárhoz lojális hadsereg teremtette meg. A klasszikus ókori államterületek mellett (adózás, hadsereg, mezőgazdaság, vallás) Huangdi más területeken is kifejezésre jutatta abszolút hatalmát. Ennek tipikus példája volt a konfuciánus bölcsek üldözése. A Qin legalista filozófia veszélyesnek ítélte meg ezt az eszmét, így számos irat semmisült meg, hogy a konfuciánus eszmét megsemmisítsék. Huangdi továbbá szabályozta az oktatást is, a művelődést államilag előírt módon kellett végezni. A Qin autokrácia tehát Huangdi uralma alatt vált teljessé.¹⁷

Érdekes összevetni Qin Shi Huangdi uralmát a fáraói modellel. Az első esetben valódi autokráciáról beszélhetünk, másodikban viszont főképp csak szimbolikus hatalomról. A kettőben közös elem az uralkodó isteni mivoltának hangsúlyozása. Ugyanakkor érdekes adalék, hogy a Qin autokrácia csupán évtizedekig létezett, az egyiptomi modell viszont évezredekig működőképes maradt. Ennek okát abban találhatjuk, hogy a tisztán autokratikus államok rendkívül uralkodó-függők, míg az egyiptomi szimbolikus vezetés esetén az esetleges gyengébb fáraó sem okozhatott túl nagy kárt a tanácsadói és papi befolyás következtében.

2. Középkor

Az ókor után kezdjük meg a középkori autokráciák vizsgálatát. Ezen belül is koncentráljunk Európára és a Közel-Keletre. Európa feudális struktúráinál azt a jelenséget figyelhetjük meg,

¹⁵ Uo. 37-38. pp.

¹⁶ Uo. 52. p.

¹⁷ Uo. 53-59. pp.

hogy habár az európai uralkodók elméletben saját magánbirtokaiknak tekintették a királyságaikat, a valóságban nem érvényesült mindig a hatalmuk. A földosztás rendszere miatt kialakult Európa nagy részében egy erős, katonáskodó földbirtokos osztály, ami ellenpólusként szolgált az uralkodóval szemben. Erre bizonyíték a középkor során gyakran előforduló belháborúk, a nemesség és az uralkodó között. Továbbá, az uralkodó nemességre való ráutaltsága katonai ügyekben jó mutatja az uralkodói hatalom teljességének hiányát. Ennek ellenére egy-egy uralkodó képes volt olyan szinten az arisztokrácia fölé emelkedni, hogy gyakorlatilag autokratikus uralmat tudott bevezetni. Természetesen ezek a rövid életű autokráciák csak ritkán éltek túl a megalapítójukat.

A balkáni és közel-keleti térséget vizsgálva ebben az időszakban, egy államalakulat létét érdemes alaposabban áttanulmányozni, mivel az intézményesített autokráciát testesítette meg. Ez az állam a Bizánci Császárság, a Keletrómai Birodalom utódállama. A Bizánci Császárság az autokrácia egyik legtipikusabb példája volt. Hosszú történelmének teljes bemutatása túlmutat a dolgozat keretein, így csupán három aspektust, lépést mutat be a bizánci autokrácia kialakulásában.

Első ilyen eseményt a Kr. u. VII. és VIII. században kell keresnünk. A Bizánci Birodalom ebben az időszakban jelentős recesszióba került, területének csökkenése miatt reformok váltak szükségessé. Egyik ilyen reform a hadsereget érintette. Az ellátási problémák miatt a császárok egyre többször kényszerültek személyesen vezetni a hadsereget, ami egyébként hajlamos lett volna a lázadásra. Ennek az a mellékhatása volt, hogy a korábban izolált császárok szorosabb kapcsolatba léptek a katonai szférával, ami erősítette pozíciójukat. Ezzel egy időben a bizánci közigazgatás is jelentős változásokon ment keresztül. A korábban létező magas létszámmal rendelkező, befolyásos hivatalokat több, kisebb hivatal váltotta fel. Ugyanakkor a közigazgatásban dolgozók száma is lecsökkent. Ez a két faktor a bürokratikus hatalom széteséséhez vezetett, mivel most már több, individuálisan a korábbinál gyengébb hivatalnokok álltak az államapparátus élén. Továbbá, a hivatalnokok kinevezése és elbocsátása egyre szorosabban a császár kezéhez kapcsolódott, ami szintén az uralkodói pozíció és befolyás megerősödéséhez vezetett.¹⁸

Második fontos lépés a bizánci autokrácia megerősödésében a császár, a katonaság és a bürokrácia viszonyának alakulása. A Kr. u. VIII. század végére kialakult egy erős és gazdag katonai arisztokrácia a fentebb említett reformok következtében. Meglepő módon ez a réteg nem volt különösképpen ellenséges az uralkodóval szemben, még a gyengébb császárok

¹⁸ Warren TREADGOLD: A History of the Byzantine State and Society, Stanford University Press, 1997 383-384. pp.

esetén is csak néha indítottak hatalom-átvételi kísérleteket. Ez a kölcsönös jó viszony abban is megnyilvánult, hogy a császárok rendszeresen foglalkoztak a hadsereg igényeivel, még ha maguk nem is voltak katonák. Közös érdekük volt a bizánci katonai sikerek biztosítása is. Továbbá, habár ez a parancsnoki réteg látszólag a császár hatalmától függetlenül léteztek, valójában az uralkodó bármikor elmozdíthatta őket rangjaikból, tisztjükből. Az uralkodó ennek segítségével képes volt kontrollálni az egyébként erős katonai vezetést. Ezen időszak végére a katonai tisztviselők földbirtokai jelentősen megnövekedtek, ami e csoport további megerősödéséhez vezetett. Hatalmának védelme érdekében a császár különböző földdel kapcsolatos törvényeket hozott a X. században, amik visszaszorították a földbirtokosok hatalmát mielőtt a komolyabb problémákhoz vezethetett volna.¹⁹ Ez kiválóan példázza azt, hogy az autokráciákban is létezhetnek ugyan érdekcsoportok, de ezek hatalmát az autokrata képes visszafogni, saját befolyása alá gyűrti.

Ugyanebben az időszakban érdemes vizsgálni a bürokrácia szerepét is. A X. század folyamán a hagyományos bürokrácia lassú hanyatlása tovább folytatódott. Néhány tisztségtől eltekintve a hagyományos római rangok helyzete folyamatosan gyengült. Ennek egyik fő jele volt az, hogy az adminisztráció hatalmi bázisai a korábbi hivatalokat vezető tisztségviselőktől fokozatosan áttolódott a császári udvarban tevékenykedő udvaroncokra, akiknek a tevékenységét az uralkodó sokkal könnyebben ellenőrizhette, mivel a közvetlen közelében működtek.²⁰ Ez szintén az autokrácia megerősödésére utal, hiszen a közigazgatási hatalom ilyen mértékű koncentrációja a császári hatalom kiterjesztéséhez vezetett.

A harmadik lépés a bizánci autokrácia kiteljesedése felé a császár és az egyház kapcsolatának normalizálásában keresendő. A fentebb vázolt lépésekben a bizánci uralkodók sikeresen ellenőrzésük alatt tartották a civil és katonai társadalmat is. Tehát, csupán a vallás maradt az egyedüli terület, amin még érvényesíteniük kellett a hatalmukat. Ez a folyamat nem ment könnyedén, mivel a birodalom első évszázadaiban rendkívül jellemzőek voltak a különböző vallási viszályok mind az egyházon belül, illetve az uralkodó és az egyház között. Ennek ellenére a XI. század elejére kialakult egy stabil egyház, jelentős birtokokkal. E körülmény megjelenése után kezdetét vehette a császári és egyházi hatalom integrációja. Ezt alapvetően úgy érték el az integráció kezdeti időszakában, hogy felosztották feladataikat: a császár kezelte a nyugati egyházat és a világi ügyeket, a pátriárkák pedig a spirituális kérdésekben ítélték. Természetesen már ebben a szakaszban elkezdődött az egyház alávetése, mivel a

¹⁹ Uo. 543-545. pp.

²⁰ Uo. 549-550. pp.

császárok rendszerint olyan pátriárkákat neveztek ki, akik kevésbé voltak hajlandók megkérdőjelezni az uralkodó döntéseit.²¹

Ugyanakkor ez többek között ahhoz vezetett, hogy a keleti kereszténység fokozatosan a császári autoritással lett azonosítva. Azok a népek, amik a kereszténység bizánci formáját választották, gyakran a császár befolyása alá kerültek. Az idő teltével a császári és egyházi hatalom egyre erősebb kötelékbe lépett egymással.²²

Összességében tehát a bizánci autokrácia a XI. századra teljesedett ki, amikor is a császár sikeresen megszerezte, közvetlenül vagy közvetetten, a hatalmat a birodalom három alappillére felett: hadsereg, bürokrácia és egyház. Ennek ellenére a császárok végül elvesztették az uralmat mindhárom terület felett, sőt a saját udvaruk felett is, ami miatt csak a XI-XII. századot nevezhetjük a bizánci autokrácia tényleges megjelenési időszakának.

3. Újkor

A Bizánci Császárság után lépünk át az újkor időszakába. E periódus alatt az Európára korábban jellemző rendi monarchiák fokozatosan abszolutista jelleget kezdtek öltetni. A váltást gyakran egy-egy uralkodó nevéhez lehet kapcsolni, aki rendelkezett azokkal a tulajdonságokkal, ami lehetővé tette akarata rákényszerítését egész országára. Ennek egy kiváló példája Rettegett Iván.

Rettegett IV. Iván 1533-ban lépett a Moszkvai Nagyfejedelemség trónjára. 1547-ben pedig cárrá koronáztatta magát. E grandiózus titulus nem csupán egyszerű szimbólum volt, hanem Iván uralkodói és dinasztikus ambícióinak jelképe. Iván alatt az uralkodó pozíciója rendkívül megerősödött és autokratikus jelleget öltött. Ennek alapvető forrása az ortodox egyház és Iván kapcsolatában keresendő.²³

Uralmának elején Ivánt erőteljesen korlátozták hatalma gyakorlásában a bojárok, akik többé-kevésbé független entitásokként tekintettek magukra. További problémát jelentett a legitimitás hiánya. Sem az uralkodó személye, sem a dinasztíája nem élvezett erős támogatást. Ennek orvosolására Iván erős kapcsolatokat épített ki az ortodox egyházzal, akik egyrészt bibliai példákat használtak fel Iván uralmának igazolására, másrészt az orosz monarchia képét elkezdték a bizánci birodalmi hatalomhoz hasonlóvá formálni.²⁴

²¹ Uo. 553-554. pp.

²² Uo. 558. p.

²³ Sergei BOGATYREV: Reinventing the Russian Monarchy in the 1550s: Ivan the Terrible, the Dynasty, and the Church, SEER, Vol. 85, No. 2, April 2007 1. p.

²⁴ Uo. 2. p.

A spirituális legitimitás megszerzése után Iván képessé vált arra, hogy leszámoljon a belső politikai ellenfeleivel és egy erős uralkodói hatalomra alapuló monarchiát építsen ki. E cél elérése érdekében hozta létre az opricsnyikok intézményét.

Ezt a lépést 1564-ben hozta meg, amikor is látszólag lemondott a hatalomról, a nemesek áruló és hitszegő magatartását okolva. Ennek köszönhetően jelentős támogatottságra tett szert a közemberek körében, ami arra készítette a nemességet, hogy visszahívják Ivánt. Iván ebbe bele is egyezett, de csak azzal a feltétellel, hogy hatalmát tetszése szerint gyakorolhatja. A bojárok beleegyezése után két részre osztotta uradalmát, Opricsnina és Zemschina elnevezéssel. A Zemschina megmaradt a hagyományos állami igazgatás alatt, az Opricsnina viszont Iván személyes uralma alá került.²⁵

Hatalmának kiterjesztése érdekében Iván az Opricsnina mellé összeválogatta azokat a személyeket, akik egyrészt fanatikusan hűségesek voltak hozzá, másrészt képesek voltak a legnagyobb kegyetlenségekre is. Az opricsnyikok Iván személyes inkvizítor és halál osztagaként szolgáltak. Vélt és valós ellenségeit felderítették és kivégezték. Ez lehetővé tette számára, hogy teljes mértékben uralma alá vonja a nemességet. Ugyanakkor problémák is felmerültek. Banditák opricsnyikoknak álcázva követték el bűntetteiket, és maguk az opricsnyikok is egyre hajlamosabbá váltak a korrupcióra és túlkapásokra.²⁶

Az opricsnyikok kezelhetetlenné válása után, Iván szisztematikusan kivégeztette vezetőiket és fokozatosan felszámolta a szervezetet. Ennek ellenére, céljait sikeresen megtörte, mivel a nemesség hatalma megtört az opricsnyikok tevékenysége miatt. A túlkapásaik viszont egy idő után hátráltatni kezdték Iván centralizációs és autokratizáló politikáját, mivel az opricsnyikok miatt sokat veszített népszerűségéből, így szükségessé vált a megsemmisítésük.²⁷

Iván kiváló példája az átmenetnek. Miután megerősítette a legitimitását az ortodox egyházzal, sikeresen elnyerte a közemberek támogatását azzal, hogy a nemességet vádolta meg az ország különböző gondjai miatti felelősséggel. Ezután az opricsnyikok segítségével felszámolta a maradék ellenállást uralma ellen, majd magukat az opricsnyikokat is felszámolta. Tehát az uralmát végső soron sikeresen átalakította egy valódi autokráciává.

²⁵ Matthew BOND: Ivan the Terrible: Centralization in Sixteenth Century Muscovy, Western Oregon University, Senior Seminar, 2008 2. p.

²⁶ Uo. 2-3. pp.

²⁷ Uo. 25. p.

4. Modernkor

Az újkor után kezdjük el vizsgálni a XX. századot. E század folyamán rengeteg autokrácia jött létre, de területi korlátok miatt csak egy autokráciát vizsgál a dolgozat ebben az időszakban.

A Hitleri autokrácia már korábban említve az előző fejezetben a führerprinzip kapcsán, de itt valamivel részletesebben foglalkozik a dolgozat a témával. Természetesen a teljes bemutatás ebben az esetben sem lehetséges, így csak néhány kulcsfontosságú elemre koncentrálunk, ami lehetővé tette a Hitleri autokrácia létrejöttét és létezését.

Adolf Hitler 1933-as hatalomra jutása után, Németországot még nem lehetett autokratikus államnak tekinteni. A NSDAP-n belül és kívül is voltak politikai riválisai, ellenfelei. A teljhatalom megszerzése végett ezeket az akadályokat le kellett győznie Hitlernek. Vizsgáljuk először a párton belüli ellenzéket.

Ezen ellenzék létezését abban kell keresnünk, hogy a náci párt egy jelentős szegmense egyfajta „Második Forradalmat” akart véghezvinni a hatalom megszerzése után, hogy programjuk szocialista aspektusait megvalósíthatják. Ez ellen Hitler már 1933. július 6-án is kifejezte szembenállását. Az eseményekkel párhuzamosan egyre növekedett az államban a feszültség, mivel a párhadsereg, az SA, tovább folytatta a nem-náci politikusok megfélemlítését, bántalmazását annak ellenére, hogy erre már nem volt szüksége a rezsimnek. Ernst Röhm, az SA vezetője, pedig a forradalmi szárny vezéralakjának számított.²⁸

Ernst Röhm ambíciója, hogy folytassa a „forradalmat” és a hadsereget beolvassza az SA-ba megpecsételte sorsát. Hitler szövetkezett a hadsereggel és a társadalom konzervatívabb elemeivel, hogy megszabaduljon Röhmötől és társaitól. A tisztogatásra 1934. június 30-án került sor, a „Hosszú Kések Éjszakáján”. Röhmöt és vezetői társait letartóztatták és kivégezték. Hitler kihasználta az alkalmat arra, hogy egyéb veszélyes elemeket is eltávolítson.²⁹

A párton belüli ellenségek eltávolításával párhuzamosan, illetve azt követően, Hitler fokozatosan megkérdőjelezhetetlenné tette uralmát. Ennek egyik fő momentuma az volt, amikor Hidenburg halála után Hitler egyesítette az államfői és kormányfői pozíciókat a führer megnevezés keretében, 1934. augusztus 2-án. Ezzel párhuzamosan a német hadsereget felekkették Hitler, és nem Németország, kérdés nélküli szolgálatára.³⁰

²⁸ Richard J. EVANS: Third Reich in Power, Penguin Books, 2006 35-36. pp.

²⁹ Uo. 47-49. pp.

³⁰ Uo. 59-60. pp.

Az SA eltávolításával, illetve jelentőségének csökkenésével, Hitler számára szükségessé vált egy hozzá, mint személyhez, hű pártkatonai erő létrehozása. Ezt a funkciót az SS töltötte be, ami eredetileg Hitler testőrségeként funkcionált, majd fokozatosan egyre több feladatot vont magához, létszámát megnövelte, amíg egy SA-hoz hasonló, de annál sokkal fegyelmezettebb, Hitlerhez sokkal hűségesebb szervezet jött létre.³¹

Tehát Hitler sikeresen leszámolt párton belüli riválisaival, megalapozta az abszolút hatalmát az állam fölött, és felállított egy hozzá hű katonai erőt. Az autokrácia létrejöveteléhez viszont szükség volt továbbá a nácik iránt ellenséges pártok megtöréséhez. Két olyan párt volt, ami jelentős ellenállást tanúsított, a szociáldemokrata és a kommunista. Támogatottságuk ellenére, mindkét pártot sikeresen elsöpörte Hitler 1933 és 1934 között.³² Ennek egyik fő okát abban kereshetjük, hogy egyik párt sem tudta elnyerni a tömegek fellépését az NSDAP ellen, mivel az 1933-as hatalomátvételt követő „ko-ordináció” során a nácik sikeresen átformálták a különböző klasszikusan baloldali beállítottságú civil szervezeteket a saját képükre.³³ A két balos párt közötti feszültség pedig szintén hozzájárult tehetetlenségükhöz.

Hitler számára már csak egyetlenegy terület volt, amit még a hatalma alá kellett vonnia. Ez pedig az igazságszolgáltatás volt. Ennek megvalósítása érdekében, a náci pártban olyan ideológia folyamatok indultak meg, amik szerint a bírók feladata nem egyszerűen a törvények vagy az általános alapelvek alapján való ítélkezés, hanem a német faj spirituális közösségének megtestesítése, így ítéleteiket is ezzel összhangban kell meghozniuk.³⁴

Összességében tehát a fentebb említett lépések, folyamatok után Hitler uralmát valóban autokráciának lehetett nevezni. A három hatalmi ág és az állampárt feletti teljes hatalom lehetővé tette számára, hogy az állam minden tevékenysége felett totális kontrollt gyakoroljon.

V. fejezet: Az autokrácia kialakulása

Alapvetően két olyan téma van, amire a kialakulással kapcsolatban ki kell térni. Egyik az autokrata szükséges tulajdonságai, a másik pedig azok a társadalmi körülmények, amelyek az autokrácia kialakulásához vezetnek.

1. Autokrata személye

³¹ Uo. 68-69. pp.

³² Uo. 72-73. pp.

³³ Uo. 77. p.

³⁴ Uo. 92. p.

Ha az autokrata személyét kezdjük vizsgálni, akkor alapvetően két olyan tulajdonság van, amivel többé-kevésbé minden autokratának kell rendelkeznie. Ez a két jellemvonás röviden a ravaszság és bátorság, avagy Machiavelli szavaival mondva, róka és oroszlán.³⁵

Tehát az autokratának egyrésztől ravasznak kell lennie. E tulajdonság alatt azt kell érteni, hogy a sikeres autokrata általában jó politikus, képes hazudni és tudja manipulálni riválisait, híveit és a tömeget is. Erre azért van szükség, mert az autokrata uralma alatt valószínűsíthetően számos olyan cselekedetet fog elköveti, ami az átlagember szemében erkölcstelen. Ennek leplezésére szükséges az erény és virtus látszata. Ugyanakkor az autokrata ígéreteit sem tarthatja meg, így az árulás képességével is rendelkeznie kell.³⁶

A második tulajdonság, amivel Machiavelli alapján rendelkeznie kell az autokratának az a bátorság. A bátorság segítségével az autokrata magabiztosabbnak tűnik, és képessé válik megfélemlíteni potenciális ellenfeleit, illetve le tud velük számolni, ha az szükségessé válik.³⁷

Machiavellivel ellentétben helyezkedik el Nagy Frigyes, aki kifejti, hogy a ravaszság, vagyis a róka tulajdonságai nem megfelelőek egy uralkodónak. Ezt arra alapozza, hogy a világ természeténél fogva kíváncsi személyekből is áll, akik előtt az uralkodónak vagy autokratának folyamatosan fenn kellene tartania a látszatot, hogy igaz és becsületes ember, miközben a valóságban ennek ellentéte igaz. Frigyes szerint elég lenne, ha az erkölcsös uralkodó álarca egyszer is lehull, mert akkor a valódi természete egyértelművé válna az emberek előtt. Továbbá azt állítja, hogy Machiavelli azon tézise, miszerint a világ hazugokból áll, tehát az uralkodónak is hazudnia kell, téves, mivel ezzel kapcsolatban Machiavelli másik elmélete az, hogy a hazug mindig talál magának áldozatot, mivel az emberek többsége megtévesztethető, vagyis Frigyes szerint e kettő kijelentés összeegyeztethetetlen, hisz véleménye szerint az emberiség egésze egyszerre nem rendelkezhet ragadozói és préda mentalitással is.³⁸

Véleményem szerint Frigyes tézise azért hibás, mert feltételezi, hogy egy személy nem lehet egyszerre hazug és hiszékeny. Tehát felállít egy olyan ellentét-párt, amiről feltételezi, hogy egymást kizárják. Ezzel ellentétben, én úgy vélem, hogy Machiavelli két tézise között nincs ellentét. Ennek alapja az, hogy Frigyes úgy értelmezi Machiavellit, mintha Machiavelli egyszerre állítaná azt, hogy minden ember tehetséges hazudozó és minden ember megtévesztethető. Machiavelli viszont nem állítja azt, hogy minden ember intelligens hazudozó,

³⁵ Nicolo MACHIAVELLI: *The Prince*, 1515, W. K. Marriott fordítása 83. p.

³⁶ Uo. 84. p.

³⁷ Uo. 84. p.

³⁸ Friedrich II von BRANDENBURG: *Anti-Machiavel*, 1740 XVIII. fejezet

csak azt, hogy hazugak. Frigyes feltételezi, hogy a hazudáshoz szükséges egy relatív magas szellemi színvonal, ami egyszerre kizárja az adott egyén megtévesztésének lehetőségét.

A valóságban viszont nem mindenki egyenlő megtévesztői képességekkel rendelkezik. Egyes emberek könnyebben és hihetőbben hazudnak, mások kevésbé. Az „ember embernek farkasa” kifejezés itt is érvényesül. Az áldozatnál fejlettebb megtévesztői képességgel rendelkező be fogja csapni a célszemélyt, aki viszont a nála gyengébb képességekkel rendelkezőt fogja becsapni. Tehát létezik egyfajta hazugsági hierarchia. A hierarchia tetején állók az alattuk lévőknek hazudnak, akik viszont a soron következő szintnek hazudnak, és így tovább. Ha elfogadjuk ezt az elméletet, akkor feloldhatjuk a látszólagos ellentétet Machiavelli két tézise között.

A kíváncsiság problémájával kapcsolatban Frigyes szokatlan naivitásról tesz tanúbizonyságot. Még ha bizonyos, szemfüles személyek előtt le is lepleződik az autokrata, abszolút hatalmánál fogva nem okozhat számára problémát a felfedezők elhallgatatása akár lefizetés akár fenyegetés vagy emberölés segítségével. Továbbá, ha az autokrata rendelkezik egy hatékony propaganda-gépezettel, akkor egyszerűen eltemetheti az igazságot. Végezetül, természetes emberi reakció az, hogy ha az autokrata kellőképpen a saját ügyéhez vagy személyéhez láncolta híveit, akkor azok csak a legritkább és különlegesebb esetben fogják elhinni az általuk imádott vezető kétszínűségét. Ezen túl, ha nemcsak érzelmileg, hanem megélhetésileg is az autokratára vannak utalva az adott csoportok, személyek, akkor gyakorlatias okokból sem fognak felszólalni az autokrata ellen. Frigyes itt tehát túlságosan idealisztikus képet alkotott a társadalomról, aminek valótlanágát a XX. századi autokráciák erősen igazolják.

Visszatérve az autokrata szükséges jellemvonásaihoz, az előző fejezetben említett történeti példák alapján még további három olyan tulajdonságot tudunk behatárolni, ami véleményem szerint feltétlenül szükséges egy autokrata számára. Ez a három tulajdonság az ambíció, az akarat és a karizma. Ambíció azért szükséges, mert, ahogy a történelmi példákból látható, az autokrata általában maga hozza létre az autokrata rendszert, ami erre irányuló ambíció nélkül nem lenne lehetséges. Az akaratnak az a szerepe, hogy az autokrácia kiépítése folyamán az autokrata számos akadályba, ellenségbe futhat és megfelelő kitartás, elhatározottság nélkül az autokratikus állam nem jöhet létre. Végezetül karizma is szükséges, hogy az autokrata elnyerje vagy a tömegek vagy a vezetői réteg támogatását.

Összességében tehát öt olyan jellemvonásról beszélhetünk, amivel rendelkeznie kell egy olyan autokratának, aki maga hozza létre a rendszert. Ez az öt tulajdonság teszi lehetővé egy adott személy számára, hogy autokráciává alakítsa az államot, ami fölött hatalomra tett szert. Intézményesített autokráciák megöröklése esetében csak kisebb mértékben beszélhetünk

ezekről a jellemvonásokról, mert, ahogy azt például az Ókori Egyiptom kapcsán láttuk, az intézményesített autokráciákban gyakori eset, hogy a gyengébb kezű uralkodók túlságosan delegálják hatalmukat, így a valódi autokrácia nem érvényesül, illetve felbomlik. Emiatt ilyen típusú autokráciák csak akkor maradnak valódi autokráciák, ha konzisztensen a fentebb említett tulajdonságokkal rendelkező uralkodók maradnak a trónon.

2. Autokráciához szükséges körülmények

Az autokrácia kialakulásának módjai alapján tudjuk csoportosítani a szükséges körülményeket, mivel minden kialakulási típus esetén más és más körülmények szükségesek. Alapvetően két fő csoportot különböztethetünk meg, az úgynevezett örökletes csoportot, ahol az autokrata megörökli hatalmi pozícióját, és ezt egészíti ki autokráciává, illetve azt a csoportot, ahol az autokrata megszerzi a hatalmat, és ezt követően épít ki egy autokratikus rezsimit. Ez utóbbi esetében pedig megkülönböztethetünk további alcsoportokat is.

Elsőként tekintsük át az örökletes hatalomból kifejlődő autokráciákhoz szükséges körülményeket. Ebben az esetben alapvetően megállapíthatjuk, hogy az uralkodó általában könnyebben tesz szert autokratikus hatalomra, mivel legitimitása erős, történeti alapokon nyugszik, így az ellene való fellépés sem annyira gyakori, mint a hatalmat megragadó autokrata esetében.³⁹ Ugyanakkor, ha egy adott országban erős a nemesség vagy valamilyen más domináns, privilegizált státuszt vagy jogokat élvező csoport, akkor az uralkodó autokratává válásában akadályokba ütközhet. Erre jó példa az előző fejezetben említett Rettegett Iván, akinek drasztikus lépéseket kellett meghoznia a moszkvai nemesség ellen, hogy hatalmát növelni tudja. Ilyen esetekben az uralkodó sokszor az alacsonyabb társadalmi szintekre támaszkodik, hogy maga alá gyűrje az arisztokráciát. Az autokráciához szükséges körülmények itt a legkevésbé jelentősek, mivel annak kiépülése főképp az autokrata karakterén múlik, aki valamilyen formában már rendelkezik az államhatalom egy részével és erre építve könnyedén igényt formálhat a hatalom egyéb területeire, ha úgy kívánja, és megfelelő katonai vagy politikai erővel rendelkezik. Ez utóbbi két feltétel talán az, ami legerősebben meghatározó tényező egy örökletes uralkodó autokratává válásában.

Második csoportunk az, amikor az autokrata nem megörökli hatalmát, hanem a társadalomban való vezetési pozícióját valamilyen módszerrel megszerzi és vagy a hatalomátvétellel párhuzamosan, vagy azt követően tesz szert autokratikus hatalomra. Ehhez alapvetően három

³⁹ Nicolo MACHIAVELLI: *The Prince*, 1515, W. K. Marriott fordítása 2-3. pp.

lépés szükséges: a jelenlegi uralkodó személy vagy csoport eltávolítása, az államapparátus feletti uralom megszerzése és egy az autokratához hű csoport létrehozása, ami képes hatalomban tartani személyét.⁴⁰ Az előző fejezetben említett történeti példák alapján általánosságban elmondhatjuk, hogy a leginkább szükséges körülmény egyfajta társadalmi krízis, amire megoldást kínál az autokrata, így elég támogatót szerez a fentebb említett lépések megtételére. Ugyanakkor az új autokrata pozíciója ebben az esetben erősen instabil, mivel az ígéreteit valamilyen formában kénytelen beváltani, hogy megőrizze a tömegek támogatását.⁴¹ E csoporton belül az alábbi alkategóriákat emelhetjük ki: önerőből megszerzett hatalomra épülő autokráciák, mások erejéből felépült autokráciák, csellel megszerzett hatalomra épülő autokráciák és végezetül a tömeg által adott hatalomra építő autokráciák.

Elsőként vizsgáljuk meg az önerőből szerzett hatalomból kiinduló autokráciák. Elsőként tisztáznunk kell azt, hogy önerő alatt mit érthetünk. Önerő ebben az esetben azt jelenti, hogy a későbbi autokrata hatalmát egy hozzá hű katonai erővel szerezte meg, vagyis meghódította az adott állam területét, vagy pedig egy belső lázadás, forradalom segítségével jutott hatalomra. Közös elem mindkettőben az erőszak alkalmazása a hatalom megszerzésére. Első esetben nem szükségesek belső körülmények a hatalomátvételhez, mivel az autokrata egy külső megszálló, habár egy adott államban uralkodó kaotikus állapotok hozzájárulhatnak a sikerhez. A második esetben két fontos elemet nevezhetünk meg: az autokratának egyrészt megoldást kell kínálnia egy fennálló társadalmi krízisre vagy igényre⁴², ahogy fentebb említettem, illetve nagyobb támogatottsággal kell rendelkeznie, mint a jelenlegi uralkodó. Ez utóbbi szempont nem feltétlenül igaz, de a kisebb erővel elkövetett puccs inkább a csellel megszerzett hatalom kategóriájába számítható. Az erő alkalmazása viszont állandó végigkísérője az ilyen módon kiépült autokráciáknak, mivel a hatalom kiépítéséhez és megtartásához is erőszak szükséges, legalábbis az autokrácia kezdeti időszakában.⁴³

Következőként vegyük át a mások erejéből megszerzett hatalomra épülő autokráciákat. Itt általánosságban elmondhatjuk, hogy ezek igen ritkák voltak a történelem folyamán, mivel a segítséget nyújtó külső erő befolyása miatt, sokszor nem rendelkeztek kellő hatalommal az ilyen módon uralomra kerülő uralkodók az autokrácia kiépítéséhez. Ezúton kiépülő autokráciák viszont rendkívül ingatag alappal rendelkeznek, mivel a kiépülésükhöz és

⁴⁰ Bruce Bueno de MESQUITA - Alastair SMITH: *The Dictator's Handbook, Why Bad Behavior is Almost Always Good Politics*, Public Affairs, 2011 21. p.

⁴¹ Nicolo MACHIAVELLI: *The Prince*, 1515, W. K. Marriott fordítása 4. p.

⁴² Uo. 24. p.

⁴³ Uo. 25. p.

fennmaradásukhoz egyaránt szükséges a segítséget nyújtó erő kegyének megőrzése.⁴⁴ Itt az egyetlen feltétlenül szükséges körülmény ezen ok miatt, a külső erő kegye.

Harmadikként vizsgálunk kell a csellel megszerzett hatalomra épülő autokráciákat. Csel alatt árulást, belső puccsokat és hasonlókat kell értenünk. Ebben az esetben szintén csupán egyetlen olyan szükséges körülményt tudunk találni, ami nélkül nem jöhet létre ilyen módon egy autokrácia: az aktuális hatalmat birtokló személy vagy csoport sebezhetősége. Ezt a sebezhetőséget használja ki a jövőbeli autokrata, hogy cselszövés segítségével magához ragadja a hatalmat. Az ilyen módszerek sikerességének alapvetően egy vízváltástója van. Ha az autokrata egyetlen lépésben hajtja végre árulását, és ezzel párhuzamosan leszámol ellenfeleivel és potenciális riválisaival, akkor általában sikeresen létre tudja hozni az autokráciát. Ha azonban folyamatosan kegyetlenkedik alattvalóival, az elmozdítás és a sikertelen autokrácia sokkal valószínűbb.⁴⁵ Ugyanakkor azt is meg kell jegyeznünk, hogy ha az autokrata terrorja elér egy bizonyos tetőpontot, az autokrácia stabilizálódik, mivel az autokrata által generált paranoia és elnyomás visszatartja az esetleges összeesküvőket.

Végezetül beszélnünk kell a tömeg akaratából, békésen hatalomra jutó autokratákról. Itt azzal a kettősséggel találkozunk, hogy egyrészt az autokrata könnyebben meg tudja tartani hatalmát, mivel rendelkezik „demokratikus” legitimációval, viszont hatalma a tömeg támogatásán erősen nyugszik, így kénytelen számukra kedvező lépéseket is tenni. Itt szükséges körülmény az, hogy az autokrata általában olyan helyeken emelkedik ki ilyen módon, ahol két társadalmi csoport, tipikusan az alsóbb rétegek és a felsőbb rétegek közötti viszony feszült. Ilyen esetben az egyik vagy másik csoport felemeli az autokratát pozíciójába, hogy saját érdekeiket biztosítja. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a számok uralma miatt általában az az autokrata sikerebb, aki a népesebb alsóbb rétegek támogatását birtokolja, mivel a felsőbb rétegek ellen lehetséges védekezni, de az alsóbb rétegek ellen ez nem lehetséges.⁴⁶

VI. fejezet: Az autokrácia felépítése

Az autokrácia felépítésén belül három kérdést kell vizsgálunk: az államszerkezetet, a hatalom gyakorlását és az érdekcsoportokat.

⁴⁴ Uo. 27. p.

⁴⁵ Uo. 42. p.

⁴⁶ Uo. 43-44. pp.

1. Államszerkezet

Az autokrata államban általában csak a hatalom felsőbb szintjei azok, amik relevánsak számunkra, mivel az alsóbb szintek általában vagy igazodnak az adott autokrata igényeihez, vagy az autokrácia kialakulása előtt létezett államstruktúra maradványaiként vegetálnak. Az autokrácia esetében ezért érdemes egy hatalom alapú piramis-modellt vizualizálnunk. A piramis legtetején áll az autokrata. Ő rendelkezik az állam hatalmával, és ezt tetszése szerint delegálja lefelé a piramis alsóbb szintjein lévőknek. Az autokrácia fogalmából következik, hogy az autokrata monopolszerűen rendelkezik az államhatalom felett, ahogy az fentebb kifejtésre került, így egyértelmű az állam és a társadalom csúcsán elfoglalt helye. Ha ezt a prominens helyét meg kell osztania más személyekkel, vagy szervezetekkel, akkor a valódi autokrácia fogalmilag kizárt.

Természetesen egyetlen személy sem uralkodhat teljesen egyedül. A hatalmat monopolizálhatja, de szükséges egy olyan, közvetlenül az autokrata alatt elhelyezkedő réteg, ami teljesíti az autokrata kívánságait, megszervezi terveinek megvalósítását. Vagyis szüksége van egy „koalícióra”. Ez általában egy szűk csoport, ami az autokrata legközelebbi híveiből tevődik össze, akik magas állami tisztségeket töltenek be, és általában valami személyes kapcsolat vagy tapasztalat fűzi őket az autokratához.⁴⁷ A Dictator's Handbook vállalati terminológiákat használ ebben az esetben, de a politikai autokráciákra is ez ugyanúgy vonatkoztatható.

Vizsgáljuk meg ezt a koalíciót. Alapvetően az alábbi kérdésekre kell választ találnunk: a koalíció mérete és a koalíció tagjainak kiválasztása, jellemzői. A koalíció méretével kapcsolatban elsőként leszögezhetjük azt, hogy annak természetéből fakadóan nem lehet túlságosan nagyméretű. Ez egyrészt annak köszönhető, hogy a legtöbb autokrata alaposan választja ki a bizalmi embereket, gyakran személyes ismertség alapján. Másodrészt, logikusan következik az, hogy egy autokrata jobban tud ellenőrizni egy kisebb csoportot, mint egy nagy taglétszámú szerveződést. Ez a kisebb jelleg elősegíti azt, hogy az autokrata személyesen fel tudja mérni az alárendeltjei hűségét, elkötelezettségét. Továbbá fontos az a szempont is, hogy a kisebb méret lehetővé teszi az esetleges lecserélést is, ha az autokrata kegyeit elveszti az adott tag, mivel sok potenciális jelölt van, akik a koalíció kis mérete miatt kiszorultak belőle, és minden áron be kívánnak jutni az autokrácia ezen elit körébe. Ez megengedi az autokratának azt, hogy folyamatos feszültséget generáljon a koalíció tagjai között, ami miatt

⁴⁷ Bruce Bueno de MESQUITA - Alastair SMITH: The Dictator's Handbook, Why Bad Behavior is Almost Always Good Politics, Public Affairs, 2011 37. p.

nem valószínűsíthető az esetleges autokrata ellenes összeesküvés, hiszen a lecserélhetőség érzése paralizálja a koalíciós személyeket.⁴⁸

A koalíció mérete után következő kérdés a koalíció tagjainak kiválasztása és jellemzői. Ahogy fentebb említettem a személyes kiválasztás a legjellemzőbb. Az autokrata közvetlenül választja ki a potenciális tagokat, a saját megítélése alapján. Ugyanakkor megfigyelhetünk egy érdekes tendenciát. A hatalomra jutásuk után összeállított koalíció tagjai sokszor nem egyeznek meg a hatalomra jutásuk előtti proto-koalíció tagjaival. Ennek okát abban kereshetjük, hogy a hatalomra jutáshoz bizonyos típusú egyénekre van szüksége az autokrata-jelöltnek, de ez nem ugyanaz a típus, mint, ami a hatalom megtartásához szükséges. Ezért a hatalomra jutást követő rövid időszakban megfigyelhetünk egyfajta tisztogatást a koalícióban. A már nem hasznos, vagy veszélyes tagok eltávolításra kerülnek, és olyan személyek lépnek be helyettük, akik alkalmasak arra, hogy az autokrata hatalmának megőrzésében aktív részt vállaljanak. Ezzel eljutottunk a koalíció tagjainak jellemvonásaihoz. A hatalomra jutást megelőzően olyan koalíciós személyekre van szüksége az autokratának, akik kellőképpen kompetensek az adott politikai területen, amivel foglalkoznak. Ezek a személyek viszont hajlamosak saját ambíciókat ápolni, ami veszélyt jelenthet az autokrata számára. Ezért alapvetően a hatalomra jutást követő koalícióban nem kompetencia alapján kapnak helyet a tagok. Sőt, a kompetens tagok azok, akik leggyakrabban eltávolításra kerülnek, a potenciális veszélyességük miatt. Ugyanis, az autokrata nem a jó kormányzással tartja fenn hatalmát. A hatalma alapvetően a koalíciós tagok személyén múlik, nem pedig azok kompetenciáján. Ennek megfelelően elsőrendű fontossággal rendelkezik az autokrata iránti hűség a koalícióban, ez a szempont minden más érvet felülmúl. Egy autokrata hosszabb ideig tudja megtartani a hatalmát, ha kompetens, de veszélyes személyek helyett inkompetens, de lojális egyéneket emel be koalíciójába. Emiatt a nepotizmus és cronyizmus gyakori jelenségek az autokráciában, mivel a család és a csatlósok két olyan táborot képeznek, amik alkalmasak arra, hogy az autokrata közülük tagokat válasszon ki koalíciójába. Erre kiváló példa Szaddam Husszein, aki hatalomra jutását követően leszámolt a legtöbb potenciális riválisával a pártban, majd a saját klánjának tagjait ültette vezető pozíciókba. Tehát a meritokratikus, érdem- és tehetségalapú államszerkezet nem ideális autokráciák számára. Ha mégis szükség volt kompetens szolgálókra, akkor a történelmi autokráciák, mint például a Bizánci Birodalom, vagy Kína, eunuchokat vett igénybe, akiknek hűsége elméletileg biztosítva volt, mivel a császár pozíciójára nem törekedhettek, fizikai alkalmatlanságuk miatt, és gyermekeik sem

⁴⁸ Uo. 40. p.

voltak, így dinasztikus ambíciók sem vezethették őket.⁴⁹ Ha viszont megfigyeljük a modernkori autokráciákat, akkor láthatjuk, hogy ezt az ősi módszert már nem alkalmazzák, és a vak hűség a fő és egyetlen mérce a koalíciós tagok között.

Összességében tehát az autokratikus államszerkezetnek két olyan sajátossága van, ami elkülöníti a többi kormányformában létező államszerkezettől. Az autokrata pozíciója, és az autokrata személyét kiszolgáló koalíciós tábor, ami az állam különböző vezető apparátusainak tisztségviselőiből tevődik össze.

Az államszerkezettel kapcsolatban még egy autokráciákban szinte univerzálisan létező szervet kell említenünk. Ez pedig a titkosrendőrség, vagy egy annak megfelelő intézmény. A korábban említett Rettegett Iván opricsnyikjai kiváló példái ennek a típusú szervnek. Fő feladatuk általában az autokrata riválisainak megtörése, az autokrata személyének védelme és az autokrata extra-legális döntéseinek kivitelezése. Az opricsnyikok mellett továbbá itt kiemelhetjük, a szintén fentebb említett SA-t, aminek egyik fő funkciója eredetileg az NSDAP ellenségeinek megtörése volt utcai harcokban, illetve a később helyükre lépő SS, ami többek között olyan extra-legális döntéseket, operációkat hajtott végre, mint a Holokauszt.

2. Hatalomgyakorlás

Más kormányformák bonyolult módszeraival szemben, a valódi autokráciák esetén a döntéshozatal és a hatalom gyakorlása egyszerű folyamatok. Alapvetően az autokrata meghoz egy döntést, ezt közli a releváns alárendelttel, aki aztán megszervezi ennek megvalósítását. Ugyanakkor az autokratikus hatalomgyakorlásnak megkülönböztethetünk három alapvető fajtáját, amit legálisnak, dekrétumosnak és extra-legálisnak nevezek.

A legális hatalomgyakorlás alatt azt értem, amikor az autokrata a hivatalos jogalkotó szervén keresztül hozza meg és hirdeti ki a döntéseit. Természetesen a jogalkotó szerv valójában csak formális funkciót lát el, mivel tagjai az autokrata akaratának megfelelően fognak szavazni, nyilatkozni az adott kérdésről. Az ilyen típusú hatalomgyakorlásra jó példa az 1935-ös Nürnbergi Faji Törvények.⁵⁰ Habár nem közvetlenül Hitler javasolta e törvényeket vagy dolgozta ki a tervezetüket, de közvetve hozzá és autokratikus hatalmához vezethető vissza törvények javaslása és elfogadása. Ennek a legális hatalomgyakorlásnak altípusa a népszavazás, amit tipikusan arra használnak az autokraták, hogy megerősítsék hatalmukat.

⁴⁹ Uo. 39. p.

⁵⁰ Richard J. EVANS: Third Reich in Power, Penguin Books, 2006 599. p.

Második típus a dekrétumos hatalomgyakorlás. A dekrétum alatt nem feltétlenül csak rendeleteket értek, hanem egyéb utasításokat is, amiket sokszor csupán verbálisan közöl az autokrata. A legálishoz hasonlóan itt is az autokrata elméletben a jogrendszer keretei között gyakorolja a hatalmát. Ugyanakkor itt erősebben érződik az autokratikussága a hatalomnak, így csak nyíltabb autokrációkban rendszeres az ilyen típusú hatalomgyakorlás. A burkolt autokrációk esetében emiatt inkább az előző hatalomgyakorlási mód a jellemző.

Utolsó típusa az autokratikus hatalomgyakorlásnak az extra-legális hatalomgyakorlás. Az extra-legális alatt azt kell érteni, hogy az autokrata abszolút hatalmát olyan módon használja fel, hogy az ellenkezik országa hivatalos jogi normáival. Itt élesen eltér a hivatalos normarendszer és a tényleges valóság. Ez a legnyíltabb és legdurvább módja a hatalomgyakorlásnak, így csak a legerősebb és legnyíltabb autokraták élnek ezzel a módszerrel. A korábban már említett Hosszú Kécek Éjszakája kiváló példa az ilyen típusú hatalomgyakorlásra. Általában a titkos rendőrségek terrorisztikusabb cselekményei is ebbe a kategóriába tartoznak, mint például a kurdok ellen elkövetett népirtás a Szaddam Husszein rezsim alatt.⁵¹

Ezek viszont csupán a hatalomgyakorlás lehetséges formái voltak. A témán belül még vizsgálendő kérdés az, hogy milyen célt szolgál a hatalomgyakorlás. Autokrációk esetében alapvetően két nagy célt különíthetünk el: a hatalom megőrzése és a terjeszkedés.

Minden autokratának alapvető célja a hatalom megőrzése.⁵² Ezért a döntéseik jelentős részét ez a szándék vezérli. Az autokrációk esetében a legkritikusabb időpont közvetlenül a hatalom megszerzését követő idő. Ahogy fentebb már említettem, ezen ok miatt a hatalomra jutást szinte mindig egy rövid terror-hullám követi, aminek során az autokrata azért gyakorolja az újonnan megszerzett abszolút hatalmát, hogy biztosítsa magát a lehetséges ellenfelek ellen.⁵³ Nagy Frigyes itt is szembehelyezkedik Machiavellivel, azt állítva, hogy a hatalom biztosítását szolgáló terrorhullámok kártékonyak, mivel egyrészt megbotránkoztatják az átlagembert, másrészt lelkiismeret-furdalást okoznak az autokratának.⁵⁴ Ismét Machiavelli oldalát kell támogatnom, a fentebb említett példák miatt. Az autokraták a történelem folyamán rendszeresen és sikeresen alkalmazták ezt a taktikát, hogy megőrizhessék hatalmukat. Frigyes érvei azért buknak el, mert egyrészt e terrorhullámot az átlagember elől elrejtve is elkövetheti az autokrata, vagy pedig gyakorlati okok miatt nem szólal fel az

⁵¹ Bruce Bueno de MESQUITA - Alastair SMITH: The Dictator's Handbook, Why Bad Behavior is Almost Always Good Politics, Public Affairs, 2011 39. p.

⁵² Uo. 36. p.

⁵³ Nicolo MACHIAVELLI: The Prince, 1515, W. K. Marriott fordítása 43. p.

⁵⁴ Friedrich II von BRANDENBURG: Anti-Machiavel, 1740 VIII. fejezet

esetleges szemtanú. Az esetleges lelkiismeret-furdalást pedig könnyedén orvosolhatja az autokrata bizonyos racionalizációs technikákkal. A Reichstag felgyújtását követő terrorhullám ellen sem lépett fel senki (eredményesen) a kiépülő Hitleri autokráciában.⁵⁵

A hatalom bebiztosítása után a legtöbb autokrácia esetében fontossá válik a terjeszkedés előkészítése, elősegítése. A legtöbb autokrata katonai vagy diplomáciai eszközökkel igyekszik növelni az uralma alatt álló területet. Ennek érdekében az autokráciákban általában megerősödik a hadsereg és a hadiipar, mivel a társadalom e két része kulcsfontosságúvá válik az imperialisztikus hajlamokkal bíró autokrata számára. Erre kiváló példa az 1933. december 14-i megegyezés a német állam és az IG Farben között arra, hogy a cég szintetikus üzemanyagot fog kifejleszteni, gyártani és eladni, így csökkentve az olajimportokra való ráutaltságát Németországnak.⁵⁶ Ezt a döntés egyértelműen Hitler háborús terveinek egyenes következménye volt. A német hadigépezet ellátására szükség volt a szintetikus üzemanyagok ipari mértékekben történő termelésére.

3. Érdekcsoportok

Az autokráciák esetében érdemes vizsgálni az autokrata és a társadalom három, alapvető rétegének (alsó-, közép- és felsőréteg) viszonyát.

A társadalom alsóbb szintjein elhelyezkedőkkel az autokratának alapvetően kétféle viszonya lehet. Ha az autokrata a felsőbb rétegek támogatásával került hatalomra, ez a kapcsolat általában ambivalens vagy negatív. Ha viszont e réteg emelte fel az autokratát, általában pozitív és reménykeltő a hozzáállásuk. Ugyanakkor az autokrata számára lehetséges elnyerni az alsóbb rétegek engedelmisségét. Ha a hitleri Németországot hozzuk fel példaként, a náci párt lebontotta a hagyományos érdekvédelmi mechanizmusokat és egyetlen, jól koordinált szakszervezetet próbált ráerőltetni a német munkásokra. Ez a szakszervezet viszont felsőbb parancsok következtében nem tanúsított semmiféle olyan magatartást, ami esetlegesen megzavarta volna a termelést.⁵⁷ Ez, kombinálva néhány közmunka és segélyprogrammal sikeresen megzabolázta a német munkásságot. Tehát, a „*panem et circenses*” módszer sikeresen alkalmazható az alsóbb társadalmi rétegek kontrollálására.

A középosztály esetében érdekes problémába ütközhetünk. A középszint az alsóbb rétegekhez hasonlóan alapvetően a saját megélhetésére koncentrál. Ugyanakkor vannak politikai igényeik

⁵⁵ Richard J. EVANS: Third Reich in Power, Penguin Books, 2006 86. p.

⁵⁶ Uo. 396. p.

⁵⁷ Uo. 509. p.

is, különösképp a személyi szabadságjogokkal kapcsolatban. Emiatt, egy autokráciában elsődleges fontossággal kell, hogy bírjon e társadalmi réteg pacifikálása vagy eltávolítása. Ugyanakkor ez a réteg felhasználható a hatalom megszerzésére. A felsőbb rétegek hegemoniája elleni gyűlölet kiválóan alkalmas erre. A középosztály érdekei viszont hosszú távon ellentétesek a terjeszkedni kívánó autokráciák törekvéseivel, mivel a fegyverkezést csakis nagyipari keretek között lehet megvalósítani. Ezért csupán látszatintézkedéseket tesz az autokrata hatalomra jutása után.⁵⁸

Végezetül vizsgálunk kell a felsőbb rétegek és az autokrata kapcsolatát. Alapvetően azt mondhatjuk el, hogy ha az autokrata támogatása kellőképpen erős, akkor könnyedén kordában tartja, vagy elsöpörheti a felsőbb rétegeket, azok helyére saját embereit ültetve. A szovjet-mintájú autokráciákban láthatunk példákat erre. Ugyanakkor, ha túlságosan erős pozíciót birtokolnak a társadalomban, az autokrata hajlamos a kompromisszum kötésére: a felsőbb rétegek többé-kevésbé megőrzik korábbi helyzetüket, de cserébe elismerik az autokratát. A hitleri Németország esetében például erről a megoldásról beszélhetünk. A felsőbb rétegek ereje ellen viszont kiváló fegyverként szolgálnak az alsóbb társadalmi rétegek.⁵⁹

VII. fejezet: Az autokrácia megítélése

Alapvetően a döntéshozatal gyorsasága, a végrehajtás hatékonysága, a feladatvégzési alkalmasság és a külpolitikai aktivitás az a négy szempont, ami alapján értékelhetjük az autokráciákat. Ezen felül érdemes még kitérni az autokráciák életképességére is.

1. Döntéshozatal gyorsasága

Ezt a kérdést két kategóriára oszthatjuk: felső szintű döntéshozás és alsó szintű döntéshozás. A felső szintű döntéshozás alatt az autokrata által hozott döntéseket, intézkedéseket kell érteni. Az alsó szintű döntéshozatal pedig az államgépezetben az autokrata alatt elhelyezkedő tisztviselők döntéshozatalát jelöli. A döntéshozatalnál logikus módon, annak gyorsaságát kell vizsgálunk, mivel ezzel mérhető, hogy egy hirtelen krízis helyzetben, milyen sebességgel reagálna egy adott állam. Az autokrácia esetében alapvetően azt állapíthatjuk, hogy az egyszemélyi vezetés következtében a felső szintű döntéshozatal sokkal gyorsabb, mint ahol ezzel a kompetenciával testületi szervek rendelkeznek. Ez annak köszönhető, hogy az autokráciák esetében nem szükséges több személynek, szervezetnek konszenzusra jutnia a

⁵⁸ Uo. 485-487. pp.

⁵⁹ Nicolo MACHIAVELLI: The Prince, 1515, W. K. Marriott fordítása 46. p.

sikeres döntéshozatalhoz. Ehelyett, az autokrata maga dönt az ilyen kérdésekről. Az ilyen gyors döntést igénylő helyzetek általában háborús viszonyok között jellemzőek, illetőleg belső politikai instabilitás esetében gyakoriak. Kiváló példa az autokraták gyors döntéshozatalára, amikor Sztálin a német támadást követően, 1943-ban, rövid idő alatt legalizálta a korábban üldözött orosz ortodox egyházat, hogy a hátszág morálját javítsa.⁶⁰ Ha Sztálin nem autokrata lett volna, akkor ilyen drámai fordulatot a szovjet valláspolitikai nem tehetett volna, mivel egy testületi döntés esetében hosszú viták előzték volna meg a döntést.

Ugyanakkor az autokrata döntéshozatalban való intenzív részvétele hátrányokkal is járhat. Ha az adott autokrata egyszerre túlságosan sok döntést, vagy ügykört von magához, képtelenné válik a gyors döntéshozatalra, mivel egyszerre számtalan kérdésben kell döntést hoznia. Ez részben orvosolható a döntéshozatal delegálásával, de ehhez az adott autokratának fel kell adnia a hatalma egy kis részét, és erre a legtöbb autokrata nem képes, a IV. fejezetben leírt tulajdonságaik mellékhatásaként. Testületi, megosztott döntéshozatal esetében viszont ez a probléma fel sem merülhet, így nem is lassíthatja a döntéshozatal gyorsaságát. Példaként hozható az ilyen típusú, úgynevezett „mikro-menedzselő” magatartásra Adolf Hitler a II. világháború utolsó éveiben. Hitler döntése, hogy a legkisebb csapatmozgásokat is személyesen irányítsa a keleti fronton, katasztrofális következményekkel járt a háborús erőfeszítések szempontjából, mivel Hitler egyszerűen képtelen volt elég gyorsan, reális döntéseket meghozni az adott manőverekkel kapcsolatban.⁶¹

Az alsóbb szintű döntéshozatal kapcsán arról beszélhetünk, hogy az autokrata államban általában nem túl gyors az ilyen típusú döntéshozatal. Ez annak köszönhető, hogy az állam minden tevékenysége egy személy akaratától függ (ahogy a II. fejezetben ki lett fejtve), így az alacsonyabb szintű döntéshozók nem rendelkeznek szükséges bátorsággal, kezdeményezési képességgel az önálló döntések meghozatalához. Ez a már fentebb említett „mikro-menedzselés” jelenségét is erősíti, mivel az egyébként alsóbb szintre tartozó kérdések esetében is sokszor az autokrata hoz döntést.

Összességében tehát azt állapíthatjuk meg, hogy főszabály szerint a felsőbb, autokrata szintjén lévő, döntéshozatal gyorsabb, mint más kormányformák esetében. Ez alól kivételt képez az, ha az autokrata túlságosan sok ügyet próbál személyesen intézni, illetve nem delegálja a hatalmát kellő mértékben. Ebben az esetben a döntéshozatal esetében jelentős lassulást figyelhetünk meg, a munkateher nagysága miatt. Az alsóbb szintű döntéshozatal esetén pedig

⁶⁰ Pravda, Hitler inváziója: <http://english.pravda.ru/history/13-09-2006/84417-hitler-0/>, letöltés dátuma: 2014.10.11

⁶¹ Charles WINCHESTER: Hitler's War on Russia, Osprey Publishing, 2012 111. p.

nem beszélhetünk gyorsaságról, mivel az erre felhatalmazott személyek nem rendelkeznek túl nagy kezdeményezőképeséssel, és az autokrata akaratára vannak ráutalva.

2. Végrehajtás hatékonysága

Ez alatt azt kell érteni, hogy a döntés meghozatala után, egy autokrata államban, milyen eredményesen, hatékonyan tudják végrehajtani az adott döntést az államigazgatás alsóbb szintjein létező tisztviselők. Annak köszönhetően, hogy az államgépezet élén csupán egyetlen személy helyezkedik el, a végrehajtás általánosságban hatékonyan mondható, mivel az autokratikus államban a végrehajtási szervezetrendszer elsődleges funkciója az autokrata akaratának végrehajtása, elképzeléseinek megvalósítása. Tehát alapesetben nem valószínű, hogy a végrehajtás szerveinek ellentéte a hatékonyság rovására menne.

Ugyanakkor két olyan jelenséget kell vizsgálnunk a végrehajtás hatékonysága szempontjából, ami az autokratikus államokra gyakran jellemző. Ez a két jelenség a redundancia és a korrupció. Redundancia alatt alapvetően az azonos, vagy hasonló hatáskörű szervek túlburjánzását érthetjük, vagyis több szerv próbálja meg ugyanazt a funkciót betölteni egy időben. Ennek következménye, hogy a végrehajtás hatékonysága erősen csökkeni fog, mivel a rivális szervek idejének és erőforrásainak egy jelentős részét az egymással való harc fogja lekötöni. A redundáns szervek létrehozásának általában politikai okai vannak, mivel az autokrata számára könnyebb megtartani a hatalmat, ha potenciálisan veszélyt jelentő szervek vagy személyek energiáit az egymással való konfliktus köti le. Erre ismét a hitleri Németország egy jó példa, ahol az államapparátusra rendkívül jellemző volt a redundancia. Ez különösképp a katonai szervezetrendszer és a hírszerzés kapcsán volt megfigyelhető, de más állami kérdésekben is gyakoriak voltak az átfedések a különböző szervek között, amit csak tovább súlyosbított a politikai szervek erős jelenléte, amik gyakran megkísérelték átvenni az adott, hagyományos szervek hatásköreit. Példaként említhető az SA-Wehrmacht konfliktus⁶², illetve később a Waffen-SS és a Wehrmacht ellentéte.

A második vizsgálandó jelenség a korrupció. A korrupciót a végrehajtás hatékonyságának szempontjából úgy kell értelmezni, hogy milyen mértékben befolyásolja a végrehajtást a végrehajtó személyes ambíciói, érdekei. Véleményem szerint itt általánosságban jelentős problémákat tapasztalhatunk az autokráciákban, mivel az államra helyezett fékek és ellensúlyok hiánya vagy erős korlátozása miatt az autokratán, és az esetleges titkos rendőrségen kívül, nem sokan tudják ellenőrizni egy adott alárendelt tevékenységét. Ennek

⁶² Richard J. EVANS: Third Reich in Power, Penguin Books, 2006 39-40. pp.

következtében az államapparátus számos tagjának magatartása akadályoztathatja a végrehajtás hatékonyságát, mivel a magánérdek dominál a végrehajtó számára. Az esetleges politikai ideológia, ha elég széles körben elterjedt, gátat szabhat a korrupciónak, de ha az ideológiai alapok meggyengülnek, a korrupció is teljes mértékben elszabadul. Erre példaként hozható a Mao utáni Kína, ahol a reformok következtében jelentős mértékben nőtt a korrupció az állami alkalmazottak körében, mivel a hivatalos ideológia alapjainak megrendülése következtében egyre több végrehajtó számára az egyéni érdek kezdett hangsúlyossá válni. Ezzel ellentétben a Mao korabeli Kínában nem figyelhető meg jelentős korrupció, csak az állam legfelsőbb szintjein.⁶³

Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy az autokráciákban a végrehajtás hatékonysága alapvetően két faktoron múlik. Az első faktor az, hogy mennyire fontos az autokrata számára a hatalom megtartása. Második faktorunk pedig az autokrácia ideológiai megalapozása. Ha az autokrata számára fontos a hatalom megőrzése, egymást fedő vagy hasonló hatáskörű állami szerveket fog létrehozni, hogy bebiztosítsa saját helyzetét. Ez viszont a hatékonyság rovására megy. Az ideológiai megalapozás, illetve elterjedtség hiánya pedig erőteljes korrupcióhoz vezethet az állam minden szintjén, habár a felsőbb szinteken lévő korrupció még az erősen átideologizált autokráciák esetében is megfigyelhető jelenség. Tehát végső soron, az autokrata akaratahoz való igazodásból származó egységesség nem képes teljesen ellensúlyozni a redundanciából és korrupcióból eredő visszasságokat. Vagyis az autokráciákban a végrehajtás nem kiemelkedően hatékony, és van lehetőség a jelentős akadályok létrejöttére is, ha a fentebb említett feltételek teljesülnek.

3. Feladatvégzési alkalmasság

Ezt úgy értelmezhetjük, mint az autokratikus államban tisztséget betöltő személyek alkalmassága a feladataik elvégzésére. Tehát az a központi kérdés, hogy az autokráciákban általában milyen szintű személyi kvalifikáltságról beszélhetünk az állam alkalmazottai részéről? Korábban már említésére került, hogy az autokráciákban elsődleges jelentősége van az autokrata hatalmának konzerválásának. Ennek nem csak az állami szervek hatáskörei szempontjából van kihatása, de az állami szervezetben dolgozó személyek szempontjából is.

Az autokrácia speciális igényeinek következtében szükségessé válik, hogy az adott tisztviselő ne csak kompetens legyen, hanem lojális is. Ez a lojalitás, vagy hűség, alapvetően az

⁶³ James R. HOLLYER - Leonard WANTCHEKON: Corruption in Autocracies, Yale University, Princeton University, 2011 27. p.

autokrata felé irányul, de ha egy erős ideológiai komponens is létezik az adott autokráciában, akkor ez a hűség általában összefonódik a politikai megbízhatósággal. Bizonyos autokraták esetében a tényleges kompetencia mércéjét teljes egészében lecserélheti a személyes hűség, illetve a politikai megbízhatóság. Ennek az a következménye, hogy az autokrata államokban sokszor erősen torzul az államigazgatás, és bizonyos anomáliák is megfigyelhetők lesznek a működésében, mivel a tisztviselők kiválasztása a valóságtól teljesen elszakadt módon fog történni. Ez az államigazgatáson túl, más szférákba is átszivároghat, például a tudományok területére is. Kiváló példa erre Trofim Lysenko, akinek valóságban téves, de politikailag hasznos elképzeléseit a biológiáról Sztálin hivatalos szovjet dogmává tette, mivel a saját hatalmának ideológiai alapjait tudta vele alátámasztani.⁶⁴

Összefoglalva, alapvetően azt állapíthatjuk meg, hogy az autokráciák esetében nem beszélhetünk objektív kiválasztási kritériumokról, amikor a feladatvégzési alkalmasságot vizsgáljuk, mivel meghatározó szempontok az olyan szubjektív tényezők, mint a személyes hűség az autokratához, vagy az adott autokrata által képviselt hivatalos ideológiához. Ennek köszönhetően feladatvégzési alkalmasságról nem beszélhetünk, a kiválasztás más kormányformáktól eltérő formája miatt, így az autokráciákban feladatot végző személyek kompetenssége teljes mértékben azon múlik, hogy az adott illető rendelkezik-e az autokrácia szempontjából lényegesnek minősülő, de az állam tényleges feladatvégzéséhez képest érdektelen, szubjektív, belső tulajdonságokkal, vagy sem.

4. Külpolitika

Itt alapvetően két csoportra oszthatjuk az autokráciákat. Az első csoport az izolációs külpolitikára törekvő autokráciák, a második csoportot pedig az expanziós célokat követő, terjeszkedni kívánó autokráciák. A két csoport között rendszeres az átfedés, illetve gyakori, hogy egyikből a másikba vált át létezése során az autokrácia.

Az izolációs külpolitikát vizsgáljuk meg elsőként. Alapvetően azt mondhatjuk el az ilyen típusú autokráciákról, hogy két területen próbálkoznak elkülönüléssel, izolációval. Első a gazdasági elkülönülés. Sok autokrácia számára elsődleges cél az autarkia, a gazdasági önfenntartás kialakítása. Az autokrata számára nehezen elfogadható, hogy országa gazdasága külső faktoroktól függ, így gyakori a törekvés e tényezők minimalizálására. A második elkülönülési, izolációs terület a kultúra, illetve politika, valamint egyéb társadalmi behatások.

⁶⁴ Dominique LECOURT - Ben BREWSTER: Proletarian Science? The Case of Lysenko, Humanities Press, New York, 1978 34. p.

Az autokrata sokszor megkísérli elszigetelni alattvalóit a külvilágtól. Ez főleg a modern korra jellemző, ahol az autokratának egyrészt biztonságpolitikai okokból nem előnyös a nyitás, másrészt a társadalom tagjait is általában próbálja elhatárolni a külső politikai eszméáramlatoktól, amik gyakran nem kompatibilisek az autokráciával. Tehát az izoláció elsődleges célja az autokrata hatalmának megőrzése, stabilizálása. Ilyen izolációs autokratikus állam Észak-Korea, ahol a hivatalos ideológia, a Juche, is politikai és gazdasági elszigetelést hirdet⁶⁵, de például gazdasági téren a hitleri Németország is izolációra törekedett.

Második csoportba a terjeszkedő, expanzív autokráciák tartoznak. Itt már alapvetően nem egyszerűen az autokrata hatalmának megőrzése a cél, habár ez is közrejátszhat, mivel térfoglalással el lehet az alattvalók figyelmét terelni az esetleges belső problémákról, hanem a hatalom növelése, kiterjesztése. Sok autokrata esetében a hatalom növelése mellett, politikai és vallási ideológia is megjelenhet ürügyként. Ennek a terjeszkedésnek alapvetően két módja van: békés és nem-békés. Békés mód alatt a diplomáciai és gazdasági hegemonia növelését, míg a nem-békés a háborút, nemzetközi joggal ütköző területfoglalásokat kell értenünk. Az autokráciákra általában az utóbbi megoldás a jellemző, mivel az első módszer sok erőfeszítést és rengeteg időt igényel. A legtöbb autokrata még uralma alatt kívánja növelni állama területét, befolyását, így a hagyományosan gyorsabb katonai út kerül gyakoribb használatra. A modern korban általában vegyesen alkalmazzák az autokráciák ezt a két megközelítést. Hitler az 1930-as évek folyamán először diplomáciai eszközökkel terjeszkedett, majd háborút választott terjeszkedés céljából. Kortársa, Sztálin először katonai erővel „felszabadította” a Hitler által megszállt területeket, majd diplomáciai eszközökkel elérte, hogy saját érdekszférájába kerüljenek ezek a földek.

Összességében tehát az autokrata külpolitika vagy befelé forduló vagy agresszív, aminek köszönhetően, ha más kormányformák dominálnak a környezetében, anomáliaként fogható fel viselkedése. Általában elmondható, hogy az autokráciákkal nehezen tud bánni más országok külpolitikája, mivel az autokratát gyakran teljesen más szempontok vezérik, mint más kormányformákat.

5. Életképesség

⁶⁵ Grace LEE: The Political Philosophy of Juche, Stanford Journal of Eastern Affairs Vol. 3, No. 1, 2003 106. p.

Központi kérdésünk, hogy képes-e az autokrácia túlélni az autokratát? Erre a kérdésre nem adható egyértelmű válasz, mivel egy adott autokrácia túlélése rendkívül sok tényezőn múlhat. Alapvetően elmondhatjuk azt, hogy a legerősebben intézményesített autokráciák esetében, mint a már említett Bizánci Birodalom, illetve a későbbi abszolút monarchiák esetében jelentősen nagyobb a túlélési arány, és csak számos kül- és belpolitikai faktor egybeesése esetén történhet meg az autokrácia szétesése. Az újonnan létrejött, autokrata személye köré összpontosuló autokráciák esetében viszont sokkal instabilabb öröklési képet kapunk.

Két tényezőt érdemes vizsgálni az életképesség kapcsán: uralkodói kvalifikáltság és a politikai helyzet. Az autokrácia a többi kormányformánál sokkal erősebben függ az autokrata személyétől, mint egyéb esetekben. Ha az autokrata kompetens, akkor az állam is jól fog működni. Ha az autokrata kevésbé tehetséges, az állam gépezetébe kisebb-nagyobb visszasságok fognak jelentkezni. Ha az autokrata netalán megőrülne, az uralma általában nagyon gyorsan szétesik, míg más kormányformák esetében az esetlegesen problémákkal küszködő uralkodó mellett egy tanácsadói szerv könnyedén el tudja látni a szükséges feladatokat. Az autokrata ugyanis azzal, hogy az állam hatalmát teljes egészében magához vonja, nagy előnyre tesz szert, de egyben hatalmas kockázatot is vállal. Az autokráciában gyakorlatilag minden magasabb szintű döntéshozatali hiba visszavezethető az autokratához. Tehát az autokrata személyes kvalifikáltsága hangsúlyos az autokrácia fennmaradásának szempontjából.

A politikai helyzet azt jelöli, hogy, amikor a kulcsfontosságú váltás megtörténik két autokrata között, milyen kül- és belpolitikai viszonyok uralkodnak. A sikeres váltáshoz egyrészt szükséges az, hogy relatív támogatottságot élvezzen az új autokrata a társadalom rétegeinek legalább egy részében, másrészt a külső erők számára is elfogadható legyen személye. Ellenkező esetben az előbbi hiánya lázadáshoz vezet, az utóbbi hiánya pedig háborúhoz. Ezen felül vannak olyan tényezők is, ami nem ehhez a két kategóriához kapcsolódik, mint például a különböző természeti katasztrófák, csapások, amik súlyos következményekkel járhatnak az autokrata számára.

Összességében tehát az autokrácia egy hosszútávon is életképes kormányforma lehet. Ehhez viszont szükséges, hogy az autokrata megfelelő tulajdonságokkal rendelkezzen, élvezze a társadalom részének támogatását, illetve elfogadható legyen külföldi hatalmak számára. Továbbá a természeti katasztrófák hiánya, mérsékeltsége is fontos szempont.

VIII. fejezet: Az autokrácia jelene és jövője

Ez idáig csak történelmi autokráciák kerültek vizsgálatra. Ebben a fejezetben a jelenkor és a közelmúlt autokráciái közül fog néhány vizsgálatra kerülni. A bemutatott autokráciák egy jelentős része még a Hideg Háború során jött létre, de vagy máig léteznek, vagy ebben az időszakban szűntek meg. A terjedelmi korlátok miatt ezen autokráciák csak röviden lesznek bemutatva, fő szempontok a kialakulásuk, illetve jelenlegi állapotuk és esetleges elbukásuk. Ezután tendenciákat kísérel meg a fejezet kialakítani, a fentebb említett közelmúltbeli és jelenkori autokráciák alapján.

1. Észak-Korea

Teljes nevén Demokratikus Koreai Népköztársaság, ami az 1940-es évek végén jött létre, egyfajta kompromisszumként az USA és a Szovjetunió között. Ennek az volt az oka, hogy mind a kapitalista, mind a kommunista világ saját érdekszférájába akarta tudni Koreát. Ennek megoldására szakadt két részre a terület, az ország északi része kommunista kézbe került. Az 1950-es években kitörő koreai háború során Észak-Korea megkísérelte magába olvasztani Dél-Koreát, de e törekvései megghiúsultak az amerikai beavatkozás miatt. Ugyanakkor Észak-Korea is túlélte a konfliktust, Kína segítségével. A hidegháború későbbi időszakaiban Észak-Korea a Szovjetunió és Kína között egyensúlyozott, hogy mindkét hatalomtól katonai, gazdasági és diplomáciai támogatást tudjon beszerezni. Az 1990-es években bekövetkező összeomlása a kommunista világnak, súlyosan érintette Észak-Koreát, mivel a Szovjetunió felbomlásával, már csak Kína kegyeire számíthatott.⁶⁶ Ennek ellenére az ország máig létezik, habár rendkívül szegény.

Észak-Korea alapvetően egy totalitárius autokrácia. Ezt eredetileg Kim-Il Szung, Észak-Korea első vezére alakította ki, Sztálin mintájára, nem sokkal az állam létrejöttét követően. Az erős autokratikus hatalom máig való megmaradásához erősen hozzájárult, hogy más totalitárius autokrációkkal ellentétben, Kim-Il Szung halála után nem vesztette el a körülötte lévő személyi kultuszt, mint Sztálin vagy Mao Ce-tung, így az általa lefektetett eszmei és ideológiai alapok továbbra is követettek Észak-Koreában.⁶⁷ Az utóda Kim Jong Il uralma alatt ugyan némiképp csökkent a totalitárius jellege az államnak, de egyértelműen autokrácia

⁶⁶ Michael J. DEANE: The Collapse of North Korea: A prospect to celebrate or fear?, Johns Hopkins University, Applied Physics Laboratory 8. p.

⁶⁷ Andrew SCOBELL: Kim Jong Il and North Korea: The Leader and the System, Strategic Studies Institute, USA, 2006 2-3. pp.

maradt a rendszer. Ennek egyik legerősebb mintapéldája az, hogy több száz éhező koreai menekül át Kínába minden évben, de ezt látszólag képtelen a rezsim megakadályozni.⁶⁸ Kim Jong Il utóda, Kim Jong Un esetében is hasonló állapotokról beszélhetünk.

Végezetül vizsgálni kell még Észak-Korea hivatalos ideológiáját, a Juchét, ami már a VI. fejezetben is említésre került. Habár ez az elszigetelődésre és autarkiára törekvő ideológia felelős az észak-koreai rezsimben megfigyelhető számos anomáliáért, valószínűsíthetően ezen erős eszmei alap nélkül már összeomlott volna az autokratikus rendszer. Ugyanis a Juche egyik központi eleme az egyszemélyi vezér, aki képességeivel vezeti az önellátó embereket az utópia felé.⁶⁹ E tézis jelentős legitimációt szolgáltat az autokratikus Kimeknek, a híveik szemében.

Összességében tehát a jelenkori autokráciák egyik legjobb példája. Valószínűsíthetően nem fog a közeljövőben összeomlani, mivel az erős autokraták, és a mindent átítató ideológia összetartja az országot, annak ellenére, hogy gazdasági és társadalmi téren hatalmas válságok jellemzik a rezsimet. Ugyanakkor a túlélés egyik záloga a Kínával való szövetségi viszony, ha Észak-Korea mögül kihátrál Kína, az autokrácia fennmaradása csak ideig-óráig lesz lehetséges, a gazdasági valóság miatt.

2. Irak

Szaddam Husszein 1979-ben vált Irak elnökévé, a nacionalista Ba'ath Párt élén.⁷⁰ Hatalomra kerülése után nem sokkal elkezdte kiépíteni az autokratikus állam alapjait. Rezsimje azért kapott helyet ebben a fejezetben, mert habár még a Hidegháború során került hatalomra, illetve az 1990-1991-es Öbölháborúban súlyos vereséget szenvedett, egészen a 2003-as Iraki Háborúig sikeresen megtartotta hatalmát.

Szaddam egy tipikus autokrataként uralkodott országa fölött. Már gyermekként is rendelkezett az autokratasághoz szükséges tulajdonságok egy jelentős részével, mint például karizmával és erős vezetői ösztönökkel.⁷¹ Ambícióját alapvetően nacionalista eszmék fűtötték, és már tinédzserként eltökélte, hogy bosszút áll az arabokon esett sérelmekért, és visszaállítja az arab nemzet történelmi dicsőségét.⁷² Természetes képességei és nagyszabású törekvései felruházták azokkal a már említett tulajdonságokkal, amik szükségesek az autokratává váláshoz.

⁶⁸ Uo. 4. p.

⁶⁹ Grace LEE: The Political Philosophy of Juche, Stanford Journal of Eastern Affairs Vol. 3, No. 1, 2003 111. p.

⁷⁰ Nita M. RENFREW: Saddam Hussein, Chelsea House Publishers, New York, Philadelphia 125. p.

⁷¹ Uo. 29. p.

⁷² Uo. 31. p.

Szaddam élete során jelentős befolyást és tekintélyt szerzett magának az arab-nacionalista Baath pártban, aminek köszönhetően még elnökké válása előtt alelnöknek lett kinevezve a Baath puccsa után⁷³. Szaddam már ekkor megkezdte a hatalma kiépítését. A még fejletlen országa számára gazdasági és diplomáciai kapcsolatokat épített ki a Szovjetunióval és Franciaországgal is.⁷⁴ A külpolitika után Szaddam befelé fordult, és elkezdte fokozatosan felszámolni az iraki kommunisták hatalmát, akik névleg a Baath szövetségesei voltak, és még helyet is kaptak a kormányban. Ehhez fontos lépés volt a katonatisztek szinte teljes átpolitizálása, hogy csak a Baathoz lojális személyek végezhettek el katonai akadémiái képzést vagy kaphattak előléptetést.⁷⁵ 1979-ben a súlyosan beteg Baath-vezér, Al Bakr, átadta hatalmát Szaddam Husszeinek, aki ezáltal Irak elnökévé és a Baath párt teljhatalmú urává vált. Ezt követően Szaddam elindított egy terrorkampányt párton belüli ellenfeleivel és riválisaival szemben, aminek során a Baath összes olyan tagja eliminálásra került, aki megkérdőjelezhetette volna Szaddam hatalmát. Tipikus módon ezek a párttagok általában vallomást tettek, hogy árulók, akik a párt és Irak elpusztításán munkálkodtak.⁷⁶ Ez legitimizálta Irak szemében Szaddam hatalmi koncentrációját. A belső ellenfelek teljes legyőzése után Szaddam autokratikus hatalma kiteljesedett.

Szaddam végzete az lett, hogy habár sikeresen kiépített egy erős autokráciát Irakban, képtelen volt kezelni a nemzetközi helyzetet a Hidegháború után. A Szovjetunió összeomlásával az ENSZ és az USA figyelme a terrorizmus és a tömegpusztító fegyverek felé fordult. Az Öbölháborúban szenvedett vereség után Szaddam a titkosrendőrségét egyre gyakrabban vetette be a belső elégedetlenség megsemmisítésére és az ENSZ-ellenőrök megfélemlítésére. A brutális kép, amit magáról alkotott ahhoz vezetett, hogy a nemzetközi közösség egy potenciális veszélyként kezdett rá tekinteni az ingatag Közel-Keleti helyzet szempontjából. Ez végül 2003-ban az USA inváziójához vezetett, amit Szaddam rezsimjének gyors összeomlásához, és a saját halálához vezetett.⁷⁷

3. Líbia

Líbia egészen 2011-ig Moammer Kadhafi uralma alatt állt. Kadhafi még 1969-ben jutott hatalomra, egy puccs után, ezredesként. Hatalomra jutása után nem sokkal elkezdte kiépíteni

⁷³ Uo. 51. p.

⁷⁴ Uo. 53-54. pp.

⁷⁵ Uo. 57. p.

⁷⁶ Uo. 61. p.

⁷⁷ Ruth WEDGWOOD: The Fall of Saddam Hussein: Security Council Mandates and Preemptive Self-Defense, The American Journal of International Law, Vol. 97, No. 3, 2003 576-577. pp.

az általa Jamahiriának („a tömegek állama”) nevezett rendszert. Ezt egy alternatív, forradalmi ideológiaként tűntette fel, ami a kapitalizmussal és a kommunizmussal szemben is fellépett. Ennek öt központi tézise volt: a reakciós törvények megszüntetése, az ellenforradalmárok elpusztítása, a forradalmi tömegek felfegyverzése, a bürokrácia forradalmasítása, és a kulturális forradalom meghirdetése. Ennek alapján Kadhafi a közvetlen demokrácia eszméjét hozta létre.⁷⁸

Az állami intézmények is megszüntetésre kerültek, helyett a nép illetve bizonyos, Kadhafi iránt hűséges személyek látták el az állami funkciókat. Ez egy hatékonyságot teljesen nélkülöző és korrupt rendszerhez vezetett, mivel az állam egyes területei felett szinte teljhatalommal rendelkeztek a különböző megbízottak. Habár ez látszólag egy oligarchia, nem pedig egy autokrácia, a valóságban a különböző államfunkciókért felelős szervek és személyek Kadhafi irányítása alá estek, annak ellenére, hogy Kadhafi hivatalos nem töltött be semmilyen pozíciót. Ennek köszönhetően a Jamahiriya eszméi gyorsan csak formalitásokká váltak.⁷⁹

Szaddam Husszeinhez hasonlóan, Kadhafi hatalomra jutását is alapvetően a hidegháborús környezet tette lehetővé, aminek során az úgynevezett „harmadik világban” számos autokrácia jött létre, akár amerikai, akár szovjet támogatással. Kadhafi a Hidegháború vége után meglehetősen sokáig tudta megőrizni a hatalmát. Végso soron nem külső erők vetettek véget uralmának, hanem Líbia népe. Szaddamhoz hasonlóan Kadhafi is izolálta magát a nemzetközi közösségtől, így az ellene irányuló forradalom kirobbanásakor nem számíthatott szimpátiára más országoktól. Sőt, sok ország és nemzetközi szervezet nyújtott segítséget a lázadóknak. Végül, Szirtében, Kadhafi szülővárosában, fogták el az autokratát, akit nem sokkal ezután ki is végeztek.⁸⁰ Ezzel teljesen összeomlott az egyébként is rogyadozó autokrácia, és senki nem követte Kadhafit új autokrataként.

4. Zimbabwe

Zimbabwe 1980-tól kezdve Robert Mugabe irányítása alatt állt. A korábbi forradalmár a függetlenség kikiáltásával először kormányfővé vált, majd 1987-ben végrehajtó hatalmat is gyakorló elnökké vált. Az eredetileg demokratikus Zimbabwét fokozatosan egy egypártrendszerre alakította, aminek során egy erősen korrupt klikket épített ki maga körül, ami lehetővé tette hatalmon maradását. Pártja, a ZANU-PF teljes mértékben Mugabe kezében

⁷⁸Florence GAUB: Libye : le rêve de Kadhafi devient-il réalité ?, *Politique étrangère*, vol. 77, n° 3, 2012 2. p.

⁷⁹Uo. 3-4. pp.

⁸⁰Human Rights Watch: Death of a Dictator: Bloody Vengeance in Sirte, 2012 28-29. pp.

van, az 1980 és 1987 közötti tisztogatásoknak köszönhetően. Mugabe főképp a korábbi gyarmattartók, az angolok, elleni retorikájával és személyes karizmájával tartja egyben a ZANU-PF hatalmát. Ezen felül a ZANU-PF jelentős mértékben torzítja Zimbabwe történelmét, hogy Mugabe szerepét pozitívabbnak és erősebbnek tüntesse fel.⁸¹

Mugabe viszont már rendkívül idős⁸², és emiatt uralmát nem sokáig fogja tudni fenntartani. Hatalma autokratikus jellegénél fogva, halálával a ZANU-PF ereje is jelentősen meg fog roppanni, sőt, akár össze is omolhat, mivel a zimbabwei társadalom körében alapvetően Mugabe és nem a ZANU-PF a népszerű.

E példák áttekintése után kíséreljünk meg egy egységes képet alkotni az autokrácia jelenéről és jövőéről. Ahogy a fenti példák mutatják, a jelen autokráciái alapvetően a Hidegháború termékei. Az USA és a Szovjetunió közötti versengés tette lehetővé, hogy bizonyos kevésbé fejlett országokban karizmatikus egyének kerüljenek az állam élére, akik egyszerre vagy fokozatosan magukhoz vonták az állam minden hatalmát. Ezután hatalmukat általában vagy úgy tartották meg, hogy az egyik szuperhatalom csatlósai lettek, vagy pedig megkísérelték a semleges államként való egyensúlyozást a két hatalmi blokk között. Mindkét oldal próbálta szponzorálni ezen autokráciákat, hogy megakadályozzák az ellenséges ideológia előretörését. Ugyanakkor ez már nem volt alkalmazható a Hidegháború végével, a Szovjetunió összeomlásával. A Szovjetunió csatlósai elvesztették támogatójukat, az egyensúlyozók számára pedig az erőviszonyok végérvényesen az USA javára csúsztak el. Az USA csatlós-autokráciái esetében sem beszélhetünk pozitív fejleményekről, a kommunista ideológia leáldozásával megszűnt az USA igénye az ilyen típusú államok létezésére, így ezek az országok is magukra maradtak. Nemzetközi nyomás hatására egyre több ilyen hátramaradt országban szűnik meg az autokrácia.

Az igazi kérdés az, hogy a „harmadik világ” autokráciáinak fokozatos leáldozásával maga az autokrácia, mint kormányforma is a múlté? Minden autokrácia sorsa, hogy modern demokráciává váljon? Véleményem szerint ezen idealista álláspont nem feleltethető meg a valóságnak. Habár a hidegháborús autokráciák végnapjaikat élik, a demokrácia nem jelent univerzális garanciát az autokrata megjelenésével szemben. Egy kellően súlyos társadalmi krízis, és egy megfelelő képességekkel rendelkező, karizmatikus vezető összetalálkozás könnyedén az autokrácia reneszánszához vezethet. Ennél fogva, habár az utóbbi időben az

⁸¹ Sue ONSLOW: Zimbabwe and Political Transition, London School of Economics and Political Science, 2011 2-4. pp.

⁸² Robert I. ROTBERG: Beyond Mugabe, Preparing for Zimbabwe's transition, Center for Strategic & International Studies, 2011 1. p.

autokraták száma fokozatosan csökkent, egy globálpolitikai változás könnyedén megemelheti a számukat.

IX. fejezet: Összegzés

A dolgozat eredeti célkitűzése az volt, hogy megvizsgálja azt a kérdést, hogy az autokrácia kormányformájának fennmaradása alapvetően az autokrata tulajdonságaitól függ-e? Erre kérdésre igennel válaszolhatunk. A történeti és jelenkori autokráciák esetében központi szerepet tulajdoníthatunk az uralkodó autokratának. Ez az autokrácia legegységesebb vonása, mivel más kormányformák esetében nem beszélhetünk ilyen személyközpontúságról. Ugyanakkor a legújabb autokráciák vizsgálata során arra a következtetésre is eljutottunk, hogy a mai globalizált világban az autokrata hatalmon maradása nem csupán belső, személyi feltételektől függ, hanem a külpolitikai, világpolitikai helyzettől is.

Vizsgálatra került az autokrácia kialakulása, tipikus államszerkezete és mechanizmusai. A történeti példákkal alátámasztott értékelés is megtörtént. Ennek köszönhetően a dolgozat reményeim szerint sikeresen bemutatta az autokrácia kormányformáját, a terjedelmi korlátok keretein belül.

További kutatási célként megjelölhető az autokrácia kialakulásához vezető társadalmi körülmények eredete, jellemzői. Ez lehetővé tenné azt, hogy az autokráciáról, egy a dolgozat terjedelmén túlmutató, teljesebb képet kapjunk. Ezen felül még vizsgálható a jelen autokráciáinak köre, hogy a fentebb felállított tendenciákat alaposabban átláthassuk.

Összességében tehát remélem, hogy a dolgozat kellő mélységben betekintést nyújtott az autokrácia kormányformájába, és hozzájárult a téma teljesebb megértéséhez.

Felhasznált irodalom:

- BOGATYREV, Sergei: Reinventing the Russian Monarchy in the 1550s: Ivan the Terrible, the Dynasty, and the Church, SEER, Vol. 85, No. 2, April 2007
- BOND, Matthew: Ivan the Terrible: Centralization in Sixteenth Century Muscovy, Western Oregon University, Senior Seminar, 2008
- BRANDENBURG, Friedrich II von: Anti-Machiavel, 1740
- DEANE, Michael J.: The Collapse of North Korea: A prospect to celebrate or fear?, Johns Hopkins University, Applied Physics Laboratory
- EVANS, Richard J.: Third Reich in Power, Penguin Books, 2006
- GAUB, Florence: Libye : le rêve de Kadhafi devient-il réalité ?, *Politique étrangère*, vol. 77, n° 3, 2012
- HERODOTUS: The Histories, A. D. Godley, Cambridge, Harvard University Press, 1920
- HOLLYER, James R. - WANTCHEKON, Leonard: Corruption in Autocracies, Yale University, Princeton University, 2011
- HUMAN RIGHTS WATCH: Death of a Dictator: Bloody Vengeance in Sirte, 2012
- LECOURT, Dominique - BREWSTER, Ben: Proletarian Science? The Case of Lysenko, Humanities Press, New York, 1978
- LEE, Grace: The Political Philosophy of Juche, Stanford Journal of Eastern Affairs Vol. 3, No. 1, 2003
- LEWIS, Mark Edward: Early Chinese Empires – Qin and Han, Belknap Press, 2010
- LOYD, Alan B.: A Companion to Ancient Egypt: Volume One, John Wiley & Sons, 2010
- MACHIAVELLI, Nicolo: The Prince, 1515, W. K. Marriott fordítása
- MESQUITA, Bruce Bueno de – SMITH, Alastair: The Dictator's Handbook, Why Bad Behavior is Almost Always Good Politics, Public Affairs, 2011
- ONSLow, Sue: Zimbabwe and Political Transition, London School of Economics and Political Science, 2011
- RENFREW, Nita M.: Saddam Hussein, Chelsea House Publishers, New York, Philadelphia
- ROTBORG, Robert I.: Beyond Mugabe, Preparing for Zimbabwe's transition, Center for Strategic & International Studies, 2011
- SCOBELL, Andrew: Kim Jong Il and North Korea: The Leader and the System, Strategic Studies Institute, USA, 2006
- TREADGOLD, Warren: A History of the Byzantine State and Society (Stanford University Press, 1997)
- WEDGWOOD, Ruth: The Fall of Saddam Hussein: Security Council Mandates and Preemptive Self-Defense, The American Journal of International Law, Vol. 97, No. 3, 2003
- WINCHESTER, Charles: Hitler's War on Russia, Osprey Publishing, 2012

Internetes források:

- BBC, történelem: www.bbc.co.uk/history/
- Dictionary, online szótár: <http://dictionary.reference.com>
- Pravda, történelem: <http://english.pravda.ru/history/>
- Belga történelem: <http://www.histoire-des-belges.be>
- Livius, cikkek az ókori történelemről: <http://www.livius.org>
- Merriam-Webster, online szótár: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/>